

DE MAATSCHAPPELIJKE WAARDE VAN
MEEDENKEN, MEEDOEN EN GEVEN
VOOR EEN BETERE WERELD

SBF

samenwerkende
brancheorganisaties
filantropie

Onderzoek door Suzette de Boer
in opdracht van SBF - Samenwerkende Brancheorganisaties Filantropie
November 2020

SAMENVATTING	4
INLEIDING	5
1. INTRODUCTIE IN DE SECTOR	8
1.1 Ten geleide	8
1.2 De filantropische sector	8
1.3 Het coronatijdperk	9
2. HET BELANG VAN HET PARTICULIER MAATSCHAPPELIJK INITIATIEF	12
2.1 Ten geleide	12
2.2 Geven	12
2.3 Vrijwilligerswerk	16
2.4 Actief burgerschap	20
3. HET BELANG VAN EEN ONAFHANKELIJKE CIVIL SOCIETY	24
3.1 Ten geleide	24
3.2 Pluriforme democratie	25
3.3 Agenderend vermogen	29
3.4 Innovatiekracht	31
3.5 Samenbindend vermogen	34
4. CONCLUSIES	39
LITERATUUR	42
Bijlage 1: Aanpak	46
Bijlage 2: Samenwerkende Brancheorganisaties Filantropie (SBF)	49
Bijlage 3: De Maatschappelijke betekenis van filantropie	50
Bijlage 4: Overzicht sectorinitiatieven	51
Bijlage 5: Infographics Geven in Nederland	52

SAMENVATTING

Verkenning naar de maatschappelijke waarde van meedenken, meedoen en geven voor een betere wereld

Burgerinitiatief dat actief bijdraagt aan een betere samenleving is van grote maatschappelijke waarde. Dat blijkt uit een verkenning op basis van wetenschappelijke literatuur en andere publicaties in opdracht van SBF*. Burgerinitiatief versterkt het samenbindend vermogen in de samenleving en draagt bij aan een open en pluriforme democratie.

Nederland onderscheidt zich van veel andere landen in de wereld. Miljoenen Nederlanders zetten zich actief in voor publieke belangen om de samenleving gezonder, rechtvaardiger en duurzamer te maken. Dit doen zij uit maatschappelijke betrokkenheid, zonder directe beloning of tegenprestatie. Als donateur of als vrijwilliger. Zij signaleren en agenderen problemen, nemen initiatief, komen met oplossingen en hebben impact. De organisatievormen zijn divers: verenigingen, goede doelen, bedrijfs- en familiefondsen, lokale fondsen of kerkgenootschappen. In 2018 werd in Nederland in totaal € 5,7 miljard gegeven aan goede doelen. De economische waarde van het vrijwilligerswerk overstijgt dit bedrag nog eens aanzienlijk. Meer dan 80 procent van de huishoudens geeft geld of goederen (gemiddeld € 308 per jaar) en bijna de helft van de Nederlandse bevolking doet vrijwilligerswerk. De maatschappelijke waarde hiervan is vele malen groter dan in geld uit te drukken valt. Voor de burgers zelf, voor de organisaties die dit faciliteren en voor de samenleving als geheel. Deze maatschappelijke waarde wordt beschreven in de verkenning en kan als volgt samengevat worden.

Burgerinitiatief (al dan niet in georganiseerd verband) draagt bij aan:

1. **Innovatieve oplossingen** met impact voor maatschappelijke vraagstukken, vaak in samenwerking met marktpartijen en overheid.
2. **Een krachtige 'civil society'** die als het cement van de samenleving publieke en particuliere activiteiten verbindt en zo het algemeen belang versterkt.
3. **Veerkrachtige samenleving ten tijde van rampen of crises.** Zoals nu tijdens de coronacrisis. Burgers nemen initiatieven die onderlinge betrokkenheid laten zien en sociale cohesie versterken.
4. **Welzijn, zingeving en zelfredzaamheid** van individuele burgers die zich vrijwillig inzetten en daarmee ook nieuwe vaardigheden ontwikkelen, hun netwerken en kansen op betaald werk vergroten.
5. **Agendasetting in de samenleving** door aandacht te vragen voor misstanden of buitengesloten groepen (minderheden/kwetsbare burgers) en op te komen voor belangen waar de politiek (nog) onvoldoende oog voor heeft. Van groot belang voor een open, pluriforme democratische samenleving.
6. **Het samenbindend vermogen** in de samenleving door (kwetsbare) burgers te stimuleren mee te doen in de samenleving en mensen samen te brengen die anders misschien langs elkaar heen zouden leven.
7. **Het versterken van de dialoog** over maatschappelijke kwesties door een brug te slaan tussen conflicterende groepen en een podium te bieden aan hen die nog geen stem hebben.

* Samenwerkende Brancheorganisaties Filantropie (SBF): Goede Doelen Nederland (Brancheorganisatie van goede doelen), FIN (Branchevereniging van fondsen en foundations) en CIO (Interkerkelijk Contact in Overheidszaken).

INLEIDING

Iedereen heeft wel een ideaal en wil zelf actief bijdragen aan een samenleving die gezonder, rechtvaardiger, duurzamer, mooier en gelukkiger is. Mensen zoeken naar mogelijkheden om die idealen in de praktijk te brengen en impact te maken. Door zelf in actie te komen of actief te zoeken naar anderen met eenzelfde ideaal. Samen krijg je meer voor elkaar. Met tijd, energie en geld.

Goeddoen is diep geworteld in de Nederlandse samenleving. Dit was ook de boodschap van het Manifest Filantropie van een brede coalitie van goede doelen, vermogensfondsen, vrijwilligersorganisaties, musea, (sport)verenigingen, podiumkunsten, kerken en wetenschappers in 2017. Het pleidooi was dat er meer erkenning en concrete maatregelen nodig zijn voor een positief maatschappelijk klimaat waarin actieve burgers optimaal kunnen bijdragen aan een betere wereld.

Nederland is een vrijgevig land, of het nou gaat om het geven van financiële steun, tijd of goederen.¹ Maar liefst 80 procent van de huishoudens doneerde (in 2018) geld of goederen. In de periode 2013-2018 verrichtte gemiddeld bijna de helft van de bevolking van vijftien jaar en ouder vrijwilligerswerk (CBS 2020: 3). Dat valt internationaal ook op. Nederland bevindt zich (in 2017) volgens de Gallup World Poll op de zesde plaats als het op geefbereidheid aankomt (van de 146 landen). Op het vlak van maatschappelijke betrokkenheid, uitgedrukt in vrijwilligerswerk of het helpen van een onbekende, staat Nederland op de elfde plaats (Gallup, 2018: 5, 10).

Maar wat gaat er schuil achter die cijfers? Wat is de maatschappelijke betekenis van al die burgerinitiatieven, zowel voor het individu, als op het niveau van de organisaties die dit faciliteren en organiseren en de maatschappij als geheel? En wat voor nieuwe tendensen zijn er zichtbaar?

Deze verkenning geeft een overzicht van de maatschappelijk waarde van 'goeddoen', ook wel filantropie genoemd, gebaseerd op een literatuurstudie van wetenschappelijke publicaties over dit onderwerp (zie Bijlage 1 voor de gehanteerde werkwijze). Filantropie wordt gedefinieerd als: bijdragen in de vorm van geld, goederen of tijd (expertise) vrijwillig ter beschikking gesteld door individuen en organisaties waarmee algemeen nuttige doelen worden gesteund.²

De filantropische sector maakt deel uit van de non-profit sector, maar organisaties (als goede doelen, kerken en vermogensfondsen) onderscheiden zich van andere non-profitinstellingen (als ziekenhuizen en bibliotheken) omdat het grootste deel van hun inkomsten uit vrijwillige bijdragen komt (Bekkers, Gouwenberg & Schuyt, 2020: 15). De filantropische sector maakt tevens deel uit van wat de 'civil society' of het maatschappelijk middenveld wordt genoemd. De civil society is de sfeer tussen enerzijds het privé domein van burgers en anderzijds de markt en de overheid (Schuyt, 2012, 49). Zie ook paragraaf 3.1.

Miljoenen Nederlanders zetten zich vanuit hun maatschappelijke betrokkenheid in voor uiteenlopende terreinen als gezondheid, kerk en levensbeschouwing, welzijn, cultuur, natuur, sport, onderwijs, dieren en internationale hulp. Dat zoveel mensen zich op zoveel verschillende manieren inzetten door het geven van tijd, geld en goederen maakt de filantropische sector per definitie veelzijdig en pluriform.

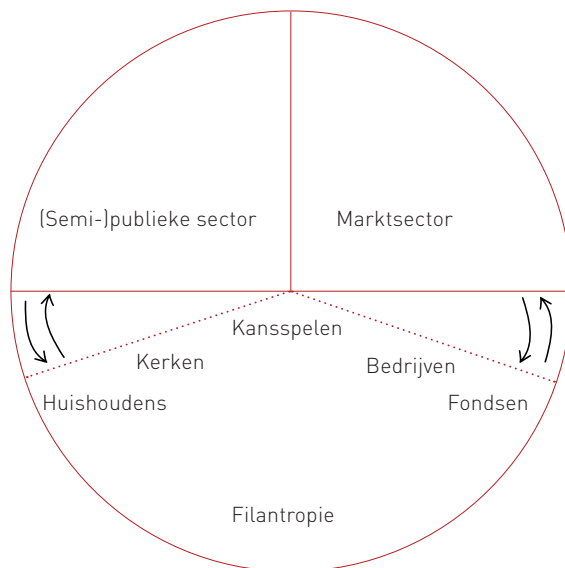
In 2014 formuleerde een Denktank van vooraanstaande wetenschappers en prominenten in het manifest 'Er waart een golf van idealisme door Nederland' wel een algehele missie en visie voor de sector³:

'De *missie* van particulier maatschappelijk initiatief is bijdragen aan de kwaliteit van samenleven en samenleving. Sociaal, maatschappelijk, cultureel, ecologisch en economisch. Particulier initiatief draagt - op eigen initiatief - bij aan essentiële maatschappelijke functies, algemeen nuttige functies.'

'De *visie* van particulier initiatief is afhankelijk van de maatschappelijke context waarin dit particulier initiatief opereert. Voor Nederland is de visie van particulier, maatschappelijk initiatief dat zijn inzet de pluriformiteit in de samenleving en daarmee de democratie bewaart en bevordert.' (2014: 11)

De term filantropie vindt haar oorsprong in het Grieks en betekent 'liefde voor de mensheid'. Schuyt verwijst naar de Franse Revolutie om de rol van filantropie te verduidelijken. Zo berusten de Nederlandse democratie en verzorgingsstaat op drie pijlers: vrijheid (burgerrechten, een vrije markt), gelijkheid (voor wet en overheid) en broederschap (betrokkenheid bij elkaar en bij de maatschappij). Particuliere maatschappelijke initiatieven belichamen broederschap, betrokkenheid en directe democratie (dit te onderscheiden van politieke democratie) (Schuyt, Mariani et al., 2014: 5).

In de publicatie 'Filantropie op de grens van overheid en markt' (2018: 12) van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) wordt dit als volgt verbeeld:

De publicatie toont aan dat filantropie in toenemende mate in interactie met overheid en bedrijfsleven functioneert en dat daardoor de grenzen tussen de domeinen verschuiven. De auteurs stellen dat de unieke positie van filantropie kwetsbaar is door 'ontwikkelingen die afbreuk kunnen doen aan haar wezen en betekenis voor sociale cohesie en een pluriforme democratie'. In deze verkenning wordt de betekenis van filantropie voor onder meer sociale cohesie en de pluriforme democratische samenleving nader onder de loep genomen. De centrale boodschap

van de WRR: erken en respecteer de eigen aard van filantropie. Filantropie kan niet beschouwd worden als substituut voor overheidsvoorzieningen. 'Het geefgedrag van mensen wordt bepaald door de individuele vrije keuze om goede doelen te ondersteunen. De overheid mag niet doen aan vrijblijvende of willekeurige liefdadigheid, maar staat garant voor een stelsel van grondrechten, waarbij gelijke gevallen gelijk behandeld moeten worden.' (De Goede, Schrijvers & De Visser, 2018: 44)

Hoofdstuk 1 geeft een beknopt overzicht van de sector (1.2) en een impressie van 'broederschap en betrokkenheid' in coronatijd (1.3). Bij het aanpakken van de coronacrisis wordt immers ook volop gekeken naar deze sector.

Het brede onderwerp 'maatschappelijke waarde van filantropie' wordt vervolgens opgesplitst in zeven deelonderwerpen. Hoofdstuk 2 behandelt de waarde van de inzet van miljoenen Nederlanders die samen de civil society vormen: als donateur (2.2), als vrijwilliger (2.3) of actief burger (2.4). In het derde hoofdstuk wordt gekeken naar het belang van de civil society als geheel, in het bijzonder voor de pluriforme democratie (3.2). Daarnaast komt een aantal belangrijke rollen aan bod, dat de sector kenmerkt: het agenderend vermogen (3.3), de innovatiekracht (3.4) en het samenbindend vermogen (sociale cohesie) (3.5).

De redactie van dit onderzoeksrapport werd augustus 2020 afgerond.

¹ Goederen kunnen gebruiksgoederen zijn zoals kleding en computers, maar ook kunstcollecties en onroerende goederen zoals kantoorruimte (Bekkers et al., 2020: 14).

² Het 'Geven in Nederland' onderzoek noemt naast het geven van tijd, geld en goederen ook bloed- en orgaandonatie als een vorm van filantropie (2020: 14). Het onderzoek onderscheidt de volgende goede, algemeen nuttige doelen: gezondheid; internationale hulp; kerk en levensbeschouwing (religie); maatschappelijke en sociale doelen in Nederland; milieu, natuur en dieren; sport en recreatie; cultuur en onderwijs en onderzoek.

³ Schuyt, T., Mariani, E.E. (reds.) Denktank. (24 april 2014) Manifest: *Er waart een golf van idealisme door Nederland*. Amsterdam: Vrije Universiteit.

1. INTRODUCTIE IN DE SECTOR

1.1. TEN GELEIDE

Nederland kent een lange traditie van filantropie, die teruggaat tot in elk geval de middeleeuwen. Kerkelijke en rijke burgers boden hulp aan armen, zieken, gehandicapten, daklozen, ouderen, weduwen en wezen. Met de opkomst van de verzorgingsstaat in de twintigste eeuw werd de verantwoordelijkheid voor terreinen als armoede, welzijn en onderwijs primair overgenomen door de overheid en kreeg de filantropie een minder prominente positie (Schuyt, 2012: 14-15).

De afgelopen decennia was er sprake van een terugtrekkende overheid en decentralisatie in het sociale domein. Het belang van de sector nam mede daardoor toe. Ook was er vanaf begin jaren negentig van de vorige eeuw door de toegenomen welvaart sprake van een forse aanwas van het aantal vermogende burgers die zelf fondsen oprichtten. Bovendien professionaliseerde de sector vanaf die tijd door de opkomst van onder meer brancheorganisaties en opleidingen en onderzoek op het terrein van filantropie. Zie ook Bijlage 4. De 'moderne filantropie' omvat, in tegenstelling tot de vroegere 'armenzorg', een zeer breed terrein van algemeen nuttige doelen, waaronder gezondheid, natuur, milieu en dieren, welzijn, cultuur en ontwikkelingssamenwerking.

1.2 DE FILANTROPISCHE SECTOR

ANBI's

Inmiddels zijn er in Nederland meer dan 350.000 stichtingen en verenigingen actief. Hiervan hebben ongeveer 43.000 de 'ANBI-status' (Algemeen Nut Beogende Instelling).¹ Een instelling kan alleen een ANBI zijn, als zij zich nagenoeg geheel inzet voor het algemeen belang.

Schuyt schrijft hierover in het opiniestuk 'Participeren? We doen *niet anders* in dit land': 'Geen land ter wereld kent zoveel stichtingen en verenigingen per hoofd van de bevolking als Nederland. Dat zit in de genen.' (...) Bijna iedereen heeft wel een ideaal en wil zelf actief bijdragen aan een samenleving die gezonder, rechtvaardiger, duurzamer en gelukkiger is. 'Als de boom achter het huis van Anne Frank omvalt is er de volgende dag 'de Stichting ter behoud van de boom achter het huis van Anne Frank'.² Het aantal ANBI's weerspiegelt de grote maatschappelijke betrokkenheid van de bevolking, die zich uit in hun geefbereidheid en vrijwillige inzet voor algemeen nuttige doelen.

ANBI's zijn zeer verschillend van aard: het betreffen kerkelijke en religieuze instellingen, non-profit organisaties die filantropie als inkomstenbron hebben³, goededoelenorganisaties, vermogensfondsen en vrijwilligersorganisaties (Bekkers et al., 2020: 15). Ze verschillen ook in omvang en capaciteit: van kleinere ANBI's met louter betrokken vrijwilligers tot grote ANBI's met een substantieel kapitaal en een professionele organisatie.

Filantropische organisaties

In deze verkenning wordt met de term 'filantropische organisaties/instellingen'⁴ primair verwezen naar goede doelen, vermogensfondsen en kerkelijke instellingen. Onderstaand enkele definities die gebaseerd zijn op het 'Geven in Nederland' Onderzoek (2020: 15, 50).

- Geldwervende fondsen of goede doelen zamelen geld in om dit vervolgens aan het beoogde algemeen nuttige doel te besteden. Meer dan zeshonderd goededoelenorganisaties zijn door de toezichthouder CBF erkend.⁵ Zij vertegenwoordigen circa 80 procent van het totale geefbedrag in Nederland.

- Vermogensfondsen geven steun aan goede doelen uit de opbrengst van een vermogen en/of een andere structurele inkomstenbron afkomstig van een familie of bedrijf. Fondsen In Nederland (FIN) schat in dat er in Nederland ongeveer 950 actieve vermogensfondsen zijn.⁶ Veel vermogensfondsen hebben de ANBI-status.
Ook komen combinaties van beide typen fondsen voor; de zogenoemde 'hybride fondsen', die zowel eigen vermogen beheren als actief geld werven. In het 'Geven in Nederland' onderzoek worden geldwervende-, hybride- en vermogensfondsen veelal kortweg met de term 'fondsen' aangeduid.
- Kerkgenootschappen nemen in de filantropische sector een bijzondere positie in; zij hebben geheel eigen doelstellingen en een eigen inrichtingsvorm (artikel 2:2 BW). In het kader hiervan beheren zij door haar leden beschikbaar gestelde middelen ten behoeve van kerkelijke activiteiten. Bij het CIO (Interkerkelijk Contact in Overheidszaken) zijn 31 kerkgenootschappen aangesloten.

Volgens het onderzoek 'Geven in Nederland' is het geven door fondsen, huishoudens, via nalatenschappen, bedrijven en loterijen samen goed voor 5,7 miljard euro (2020: 6). Zie verder paragraaf 2.2.

Filantropie en overheid

Met een economische waarde die kleiner is dan de begroting van de gemeente Amsterdam, kan de filantropie niet dienen als substituut voor de overheid. Dat was ook een van de boodschappen van het manifest 'Er waart een golf van idealisme door Nederland', dat aandacht vroeg voor het maatschappelijk onmisbare en springlevende particuliere initiatief in Nederland. Tevens werd de zorg uitgesproken dat 'vrijwilligers worden gezien als onbetaalde arbeidsreserve voor een bezuinigende overheid. En dat filantropische fondsen op hun beurt worden geacht bij te dragen om gaten in overheidsbudgetten te dichten.' (Schuyt en Mariani (reds.), 2014: 1)

Het is geen wet van Meden en Perzen dat particulier maatschappelijk initiatief gedijt als de overheid zich terugtrekt. De filantropische sector kan zelf ook gebukt gaan onder die trend, stelt dr. Arjen de Wit van de Vrije Universiteit. In zijn dissertatie toont De Wit aan dat een terugtrekkende overheid, die bezuinigt op subsidies aan goede doelen, er niet toe leidt dat burgers meer gaan geven (De Wit 2018: 163). Dat is volgens hem een paradox van de sector: vrijgevigheid kan ook toenemen naarmate de overheid meer investeert in het maatschappelijk welzijn. Landenvergelijkend onderzoek laat tevens zien dat sociale voorzieningen financiële drempels kunnen wegnemen om sociaal actief te zijn (in de vorm van mantelzorg of vrijwilligerswerk) en daarmee de participatie van burgers stimuleren (Visser et al. in: De Goede, Schrijvers & De Visser, 2018: 26).

Onder invloed van de coronacrisis voorspellen sommige commentatoren al een 'comeback van de overheid', maar het is nog te vroeg om vast te stellen of die verwachting inderdaad bewaarheid wordt en wat de gevolgen zullen zijn voor de sector. Hoe dan ook staat vast dat 'goeddoen' en burgerinitiatieven voor miljoenen Nederlanders een belangrijk onderdeel van hun leven en hun gemeenschap zullen blijven uitmaken. Voordat deze verkenning ingaat op de maatschappelijke betekenis hiervan, wordt kort stilgestaan bij de huidige situatie.

1.3 HET CORONATIJDPERK

Uiteraard heeft de coronacrisis grote invloed op de sector, het geefgedrag en het vrijwilligerswerk. Op het moment van schrijven van dit rapport is het nog te vroeg om die goed te duiden, maar bij de ondersteuning van ouderen en andere kwetsbare groepen kwamen vrijwilligers bijvoorbeeld volop in beeld. Zo is de blik van de samenleving en politiek nu al gericht op deze sector en zullen daarvoor ook de juiste voorwaarden geschapen moeten worden.⁷

Welke tendensen zijn zichtbaar in de beginfase van de coronacrisis? De gevolgen voor de volksgezondheid, de economie en het dagelijks leven zijn groot. Mensen hebben angst voor verlies van gezondheid en inkomsten. Tegelijkertijd laat de crisis ook de maatschappelijke betrokkenheid en veerkracht van de samenleving zien; de bereidheid om anderen te helpen is groot.⁸

In tijden van nood manifesteert maatschappelijk initiatief zich op allerlei manieren. In rap tempo ontstaan (lokale) initiatieven om elkaar door de coronacrisis heen te helpen. Zo is er een explosie van vrijwilligersinitiatieven (via allerlei platforms als Deedmob of Coronahelpers), crowdfunding voor medische apparatuur, of corona-noodfondsvoorzieningen voor bijvoorbeeld de voedselbanken, culturele instellingen of kwetsbare kinderen.

De spontane, vrijwillige associaties van burgers getuigen van onderlinge zorg, gemeenschapszin en solidariteit. Steunpunten van vrijwilligerswerk vervullen hun coördinerende functie, vaak samen met welzijnsorganisaties, wijkteams en andere vrijwilligersorganisaties. De kerken spelen een belangrijke rol bij het ondersteunen van mensen en het tegengaan van sociaal

RODE KRUIS START HULPLIJN EN READY2HELPNETWERK VOOR KWETSBARE MENSEN

Direct na de lockdownmaatregelen van de overheid om de verspreiding van het coronavirus te beperken, startte het Rode Kruis een telefonische hulplijn voor kwetsbare mensen in quarantaine of thuisisolatie. Hiermee werd heel laagdrempelig een luisterend oor, advies of extra hulp geboden om het coronaleed te verzachten. Al in de eerste week kwamen zo'n 12.000 telefoontjes binnen. Naast deze hulplijn heeft het Rode Kruis een aantal Whatsapp hulplijnen speciaal voor anderstaligen (in het Arabisch, Turks, Chinees en Portugees).

Daaruit bleek dat er veel mensen waren die hulp nodig hadden met bijvoorbeeld boodschappen doen, medicijnen halen of andere hand- en spandiensten, omdat ze zelf het huis niet meer uit konden. Ook bleek dat mensen het moeilijk vinden om die hulp te vragen. Het Rode Kruis lanceerde daarom een nieuw initiatief voor burens, naasten en familie die bezorgd zijn over ouderen, chronisch zieken of andere kwetsbare mensen in thuisisolatie. Zij riepen Nederlanders op om mensen die er alleen voor staan aan te melden bij het Ready2Helpnetwerk. Mensen konden dus zelf de Hulplijn bellen of door naasten aangemeld worden via het Ready2Helpnetwerk.

De hulpverleners van het Rode Kruis inventariseren na een melding hoe het gaat en of er specifieke hulp nodig is. Vervolgens worden de hulpverleners van het Rode Kruis en van het Ready2Help netwerk ingezet. Indien gewenst werd regelmatig contact afgesproken. Zo werd vraag en aanbod bij elkaar gebracht, kwamen kwetsbare mensen in beeld en konden veel zorgen weggenomen worden.

isolement. En goede doelen en vermogensfondsen starten nieuwe initiatieven op of passen hun activiteiten aan om het coronaleed te verzachten, waardoor er vele nieuwe, innovatieve projecten en samenwerkingsverbanden ontstaan. Een voorbeeld hiervan is de telefonische hulplijn en het Ready2Helpnetwerk van het Rode Kruis.

Aan de andere kant ervaren goede doelen een aanzienlijke daling in hun inkomsten, omdat collectes en fondsenwervingsevenementen geen doorgang kunnen vinden en ook de bijdragen van bedrijven afnemen. De crisis treft in het bijzonder de kunst- en cultuursector hard. Ook organisaties die actief zijn op de terreinen van gezondheid en onderwijs zijn gevoelig voor inkomstenverlies. Dit blijkt uit een eerste meting van de Radboud Universiteit en Toezichthouder CBF onder 604 Erkende goede doelen naar de impact van de Covid-19-pandemie op Nederlandse maatschappelijke organisaties. Het onderzoek (met een respons van 66 procent) toont verder aan dat goede doelen in de periode januari tot mei 2020 gemiddeld zeven procent van hun jaarbudget verloren. Dit komt neer op 32 miljoen euro. Over de periode mei tot september wordt opnieuw een verlies van negen procent verwacht (Schulpen, Van Kempen & Kinsbergen, 2020).

Talrijke initiatieven van burgers die willen bijdragen aan het algemeen nut, worden zichtbaar door de crisis, maar nieuw is dit niet; het particuliere initiatief is altijd sterk geweest in Nederland. Ook in de coronacrisis komt weer aan de oppervlakte dat filantropie een 'waarde in zichzelf' heeft, zoals hoogleraar Willem Trommel van de Vrije Universiteit dat omschrijft, omdat het de maatschappelijke veerkracht aan het licht brengt. In het WRR-rapport 'Filantropie op de grens van overheid en markt' geeft Trommel aan dat filantropie een stimulans is voor een samenleving 'waarin burgers oog hebben voor elkaars noden en aan de leniging daarvan willen bijdragen'.

'Het brengt verlichting wanneer een verlies aan de orde is, ten gevolge van een onverwachtse schok of crisis. (...) Maatschappelijke veerkracht draait rond het kernmechanisme bouncing back. Na een toestand van ernstige ontregeling veren we terug naar continuering van de systeemlogica, vermoedelijk in een aangepaste, mogelijk zelfs meer weerbare variant.' (Trommel in De Goede et al. 2018: 251-252)

René Bekkers, hoogleraar Civil Society en Filantropie en directeur van het Centrum voor Filantropische Studies van de Vrije Universiteit zei tijdens zijn oratie over de waarde van filantropie (2019: 20):

'Filantropie is een maatschappelijke kracht die mensen samenbindt en de samenleving sterker maakt, veerkrachtiger. De filantropie herinnert ons aan wat we met elkaar gemeen hebben, onze gezamenlijke toekomst op deze aarde. Filantropie is de belofte van een betere toekomst.'

¹ ANBI's zijn vrijgesteld van erf- en schenkbelasting en kunnen giften ontvangen die voor de donateur aftrekbaar zijn.

² Schuyt (2016, 23 november). 'Participeren? We doen niet anders in dit land.' *NRC Handelsblad*.

³ Naast overheidsfinanciering en marktinkomsten blijkt filantropie voor non-profitinstellingen in toenemende mate een aanvullende inkomstenbron. Zo doen culturele instellingen, universiteiten, ziekenhuizen en scholen steeds vaker en intensiever aan fondsenwerving onder burgers en bedrijven (Bekkers et al., 2020: 15).

⁴ Een instelling die zich bezighoudt met onzelfzuchtige zorg voor het welzijn en de ontwikkeling van de maatschappij, vaak merkbaar door schenkingen van geld, goederen of tijd aan sociaal nuttige doeleinden (SBF-Code Goed Bestuur, 2015: 34).

⁵ <https://www.cbf.nl>

⁶ Het exacte aantal is onbekend, omdat er geen registratieplicht, noch een aparte categorie in de Kamer van Koophandel bestaat.

⁷ De ruimte te geven aan wat goed werkt en terughoudend te zijn met het invoeren van nieuwe wet- en regelgeving die de ruimte juist beperkt (SBF-position paper: 2020).

⁸ Dit blijkt ook uit onderzoek van de Erasmus Universiteit naar de maatschappelijke impact van COVID-19 in Rotterdam en Nederland. Zo bleek dat in Rotterdam de samenhang en solidariteit in de buurt is toegenomen. Sonnemans, S. (2020, 28 april). Rotterdammers voelen zich bedreigd door coronacrisis (maar er is ook een lichtpuntje), *Algemeen Dagblad*.

2. HET BELANG VAN PARTICULIER MAATSCHAPPELIJK INITIATIEF

2.1 TEN GELEIDE

In dit hoofdstuk wordt de maatschappelijke waarde van het particuliere initiatief verkend, waarbij gekeken wordt naar de waarde van het geven (2.2), van vrijwilligerswerk (2.3) en van actief burgerschap (2.4).

Bij elk onderdeel wordt de vraag gesteld: wat is de waarde hiervan voor het individu zelf (de donateur, de vrijwilliger, de actieve burger), voor de organisatie en haar missie en voor de samenleving als geheel? Het onderscheid in deze drie niveaus (micro-, meso- en macroniveau) is afkomstig van Prof. dr. Bekkers (2019), die een schema opstelde om de waarde van filantropie in kaart te brengen. Zie Bijlage 3.

De sector (mesoniveau) vervult een scharnierfunctie tussen het individu en het grotere maatschappelijke belang en blijft daardoor soms onderbelicht. Maar juist deze 'tussenstructuren' zijn essentieel voor een vitale democratie. Er is meer tussen de individuele burgers en de staat, zo brengt het eerdergenoemde manifest van wetenschappers, prominenten en andere betrokkenen nadrukkelijk in herinnering. Denk aan goede doelen, vermogensfondsen, kerken, vrijwilligersorganisaties en burgerinitiatieven. In hoofdstuk 3 wordt het belang van een onafhankelijke civil society beschreven, waarna dieper wordt ingegaan op enkele veelvuldig genoemde rollen van de filantropie in de samenleving: het agenderend vermogen, de innovatiekracht en het samenbindend vermogen.

2.2 GEVEN

Eerst de cijfers: volgens het onderzoek Geven in Nederland (2020) werd in 2018 in totaal ruim 5,7 miljard euro aan goede doelen gegeven door huishoudens, via nalatenschappen, bedrijven, fondsen¹ en goededoelenloterijen² (zie Bijlage 5 voor Infographics uit GIN 2020). Dit komt neer op 0,8 procent van het Bruto Binnenlands Product (BBP). Hoewel het geefbedrag ten opzichte van 2011 (4,3 miljard euro) is gestegen, is het als percentage van het BBP de afgelopen jaren ongeveer gelijk gebleven.

Huishoudens doneren het meest: 2,4 miljard euro. In vrijwel alle bevolkingsgroepen in Nederland is sprake van een hoog niveau van betrokkenheid bij goede doelen. Meer dan tachtig procent van de huishoudens geeft geld of goederen. De gemiddelde gift per huishouden is gestegen van € 286 in 2015 naar € 308 in 2018.

Tabel 1

Bronnen van bijdragen (in 2018)	Bijdragen (in miljoenen euro's)	In procenten
Huishoudens	2.421	43
Bedrijven	1.895	33
Kansspelen	591	10
Fondsen ³	433	8
Nalatenschappen	323	6
Totaal	5.663	100

Uit: Geven in Nederland 2020 [p. 8]

In 2018 is in Nederland het meest gegeven aan gezondheid [zie Tabel 2], een trendbreuk want in voorgaande jaren stond kerk en levensbeschouwing op één. Onderwijs en onderzoek is het minst populaire doel en dat geldt ook voor voorgaande jaren. De verklaring hiervoor is dat onderwijs en onderzoek doorgaans als een kerntaak van de overheid wordt gezien (Schuyt, 2017: 77).

Tabel 2

Doelen waaraan gegeven wordt (in 2018)	Bijdragen (in miljoenen euro's)	In procenten
Gezondheid	1.004	18
Internationale hulp	879	16
Kerk en levensbeschouwing	841	15
Maatschappelijke en sociale doelen	669	12
Milieu, natuur en dieren	632	11
Sport en recreatie	604	11
Cultuur	439	8
Onderwijs en onderzoek	283	5
Overige doelen (niet gespecificeerd)	309	5

Uit: Geven in Nederland 2020 (p. 10)

De doelen waaraan gegeven wordt verschillen per categorie van gevers. Zo geven huishoudens het meest aan kerk en levensbeschouwing, bedrijven aan sport en recreatie en gaat het grootste bedrag vanuit de kansspelen naar internationale hulp. Fondsen besteden het meest aan maatschappelijke en sociale doelen. Nalatenschappen gaan vooral naar gezondheid.

Kerkelijk actieve Nederlanders zijn een stuk vrijgeviger dan de niet-kerkelijken; zij geven vijf keer zoveel. En niet alleen op het terrein van kerkelijke doelen, ook aan andere maatschappelijke doelen geven zij twee keer zoveel (Bekkers et al., 2020: 42).

De vrijgevigheid, gemeten als percentage van het inkomen van Nederlanders, laat in de afgelopen twintig jaar een dalende lijn zien. De grotere vrijgevigheid van de kerkelijke Nederlanders compenseert dit, maar met de toenemende ontkerkelijking in Nederland is de verwachting dat de giften aan zowel de kerkelijke als andere doelen zullen afnemen (Bekkers, 2019: 8-9).

Ook neemt het geefbedrag niet evenredig toe met het inkomen in Nederland. Huishoudens met lagere inkomens geven relatief meer dan huishoudens met een hoger inkomen (Wiepking & Bekkers, 2014: 84).

Wel wordt al enige jaren gesproken over een 'Gouden Eeuw van de filantropie', omdat de inkomsten uit nalatenschappen stijgen. Schuyt (2018: 1) verklaart dit fenomeen als volgt: 'We zijn rijker dan ooit, we hebben minder kinderen en die kinderen hebben het ook al goed.'

Geefmotieven

Achter de cijfers van het geven gaat een waaier van motieven schuil. Wiepking en Bekkers (2017: 84) onderscheiden acht mechanismen die verklaren waarom mensen geven aan goede doelen.

Ten eerste moet de gever op de hoogte zijn van het bestaan van het goede doel.

Een tweede belangrijk mechanisme is dat mensen geven als ze om een gift worden gevraagd. Vandaar dat steun verwerven via collectes, een gesprek op straat of per telefoon van cruciaal

belang is voor de fondsenwerving voor goede doelen.

Andere verklarende factoren zijn: altruïsme (de behoefte om anderen te helpen); het is goed voor de reputatie van de gever; psychologische voordelen (altruïstisch zelfbeeld); de sociale waarden van de gever; kosten en opbrengsten (zo stimuleert de overheid het geven bijvoorbeeld door de giftenaftrek); het vertrouwen in de effectiviteit van het goede doel.

Waarde van geven

Bij filantropie gaat het niet zozeer om de economische omvang van de sector als wel om de oplossingen die geleverd worden voor maatschappelijke vraagstukken. Ook Bekkers, die het 'Geven in Nederland' onderzoek leidt, concludeert dat de waarde van filantropie vele mate groter is dan die uitgedrukt in geld:

'Filantropie gaat over sociale relaties. Filantropie gaat ook over hoe we omgaan met schaarse middelen, geld, vermogen, en tijd. Filantropie gaat ook over de menselijke natuur, emoties, cognities. En filantropie gaat over organisaties. [...] De kern van mijn boodschap: in wat we geven aan goede doelen en in wat goededoelenorganisaties met onze bijdragen doen maken we de samenleving, en maken we die samenleving beter.' (Bekkers, 2019: 1)

Filantropie komt voort uit empathie en demonstreert sociale waarden als het helpen van anderen of het 'verbeteren van de wereld' (De Goede et al., 2018: 21-22). Het leidt tot wederkerigheid. Iemand die ooit geholpen is, zal ook zelf sneller bereid zijn om te helpen. In die zin biedt filantropie tegenwicht aan wat premier Mark Rutte ooit de 'dikke-ik-mentaliteit' in de samenleving noemde. Een persoon die geeft of helpt, blijkt zelf ook vaak gelukkiger, het zogenoemde *warm glow effect* op microniveau. De vrijgevigheid van burgers, maar ook bedrijven, loterijen, fondsen en via nalatenschappen is voor goede doelen uiteraard cruciaal. Dankzij deze vrijwillige giften kunnen zij hun algemeen nuttige werk doen, of het nu gaat om de zorg voor kwetsbaren, het uitbannen van ziektes of het beschermen van natuur en cultuur. Tegelijkertijd draagt filantropie op macroniveau bij aan sociale cohesie en zorgt het voor een betrokken en zorgzame samenleving (Komter et al., in De Goede et al., 2018: 22).

Via filantropie kan de burger direct invloed uitoefenen op het maatschappelijk welzijn (Bekkers 2013: 35). Het geefgedrag vormt een afspiegeling van de opinies over maatschappelijke behoeften en noden en vervult daarmee een belangrijke functie in het systeem van *checks and balances* in de democratie (De Goede et al., 2018: 46). Tevens kan de overheid hierdoor worden aangespoord om de gesignaleerde problemen en lacunes op te lossen.

Een voorbeeld waarbij omgekeken wordt naar een zeer kwetsbare groep is het programma van Fonds Franciscus, een fonds op naam binnen Kansfonds.

KANSFONDS IN DE BRES VOOR INLOOPHUIZEN

Inloophuizen zijn een onmisbaar vangnet voor mensen waar nauwelijks nog iemand naar omkijkt. Bijvoorbeeld omdat zij dak- of thuisloos zijn en overdag nergens naartoe kunnen. Of mensen die leven in diepe armoede of eenzaamheid, verstoken van menselijk contact. Inloophuizen bieden voor hen een luisterend oor, een plek om even tot rust te komen en een plaats van ontmoeting van mens tot mens. Dit betekent voor de medewerkers en vrijwilligers van het inloophuis oprechte aandacht geven en vrij van oordeel luisteren. Dit betekent ook voor hen opkomen wanneer hun waardigheid in het geding is. Bijvoorbeeld door een advocaat, tandarts of dokter te regelen of door een probleem te agenderen bij de juiste

instanties. De coronacrisis maakt extra zichtbaar dat juist inloophuizen onmisbaar zijn. Waar bijna alle instanties de afgelopen maanden de deuren sloten, bleven zij het contact met deze allerkwetsbaarste mensen behouden.

Ondanks het feit dat inloophuizen onmisbaar zijn, dreigen steeds meer inloophuizen te verdwijnen. Door een gebrek aan structurele financiële steun en door een enorme toename van het aantal mensen dat op hen een beroep doet. Het aantal daklozen is in 10 jaar tijd verdriedubbeld, minder mensen kunnen terecht bij de GGZ en dan moeten de langdurige gevolgen van coronacrisis nog zichtbaar worden.

Fonds Franciscus is een fonds op naam binnen Kansfonds en helpt 75 inloophuizen. Gedurende 5 jaar geven ze de inloophuizen een ongeoormerkte exploitatiebijdrage en werken aan tastbare oplossingen voor het structurele voortbestaan van de sector. Daarmee is Kansfonds uniek in de fondsenwereld; er wordt zelden voorzien in exploitatievergoedingen, terwijl het ontbreken daarvan een van de grootste problemen is voor dit soort organisaties. Door de exploitatievergoeding ontstaat ruimte om weer te bouwen en het voortbestaan te verzekeren van deze plekken waar mensen in sociale nood terecht kunnen.

Collectieve impact van goed doen

Met de komst van de Erkenningsregeling in 2016, de zelfregulering voor het fondsenwervende deel van de sector, werden voor het eerst normen gesteld op het gebied van 'doelrealisatie'. De toezichthouder CBF ziet toe op de naleving. De doelrealisatie-norm is een logisch gevolg van het groeiende besef in de sector dat de vraag 'wat is de meest effectieve strategie om de organisatiemissie te realiseren' altijd centraal moet staan. In 2017 werd de Impact Challenge gelanceerd, een initiatief van een aantal goede doelen, de brancheorganisaties en toezichthouder CBF met de missie de maatschappelijke impact van de sector te vergroten en beter zichtbaar te maken. De Impact Challenge kent diverse onderdelen zoals een Impact Challenge Award, workshops en trainingen en een online Impact Wijzer om organisaties te ondersteunen in het steeds meer impactgerichte denken en werken.

In toenemende mate maken goede doelen, kerken en vermogensfondsen gebruik van methoden om de impact van hun programma's te meten. Een teken van voortgaande professionalisering van de sector. Tegelijkertijd is het moeilijk om uitspraken te doen over de collectieve impact. Zo stelt Bekkers dat de impact van interventies sterk afhankelijk is van de lokale context en dat er daarom beter van 'lokale effecten' kan worden gesproken (2019: 28).

Wellicht kan de collectieve impact het best worden gemeten aan de hand van de bijdragen aan de toekomstagenda voor duurzame ontwikkeling voor de periode 2015-2030: de Sustainable Development Goals (SDGs). Dit zijn macro-indicatoren en weerspiegelen de brede noties van welzijn. In het kader van de Impact Challenge wordt hier ervaring mee opgedaan. Maar volgens Bekkers zal het nog zeker jaren duren om de impact van filantropie bij het behalen van deze SDGs te bepalen (Bekkers 2018: 36).

In het WRR-rapport wordt tot slot nog de vraag opgeworpen wat de meetbare output over het intrinsieke sociale belang van filantropie zegt. Worden de werkelijke sociale opbrengsten als zorg, compassie, solidariteit en wederkerigheid wel gemeten? (Edwards, in De Goede et al., 2018: 40)

2.3 VRIJWILLIGERSWERK

Nederland is bij uitstek een vrijwilligersland. Bijna de helft van de bevolking van 15 jaar en ouder doet iets 'voor de gemeenschap'; de meerderheid ten minste een uur per week (CBS, 2018: 21). Alleen in de VS, Canada en Scandinavische landen worden deze aantallen geëvenaard (Van Walsum, 2019). Vrijwilligers zetten zich in voor uiteenlopende organisaties als sportverenigingen, levensbeschouwelijke organisaties, goede doelen, gezondheidsorganisaties, scholen en jeugdwerk en leveren daarmee onmisbare bijdragen aan de samenleving. Veel goede doelen zijn afhankelijk van de inzet van vrijwilligers voor het realiseren van hun werk. Daarbij is het verrichten van vrijwilligerswerk ook waardevol voor de vrijwilliger zelf.

Vrijwilligerswerk wordt gedefinieerd als: 'het onbetaald, onverplicht en in georganiseerd verband geven van tijd en inzet voor andere mensen, voor organisaties of de samenleving in het algemeen.' (Bekkers et al., 2020: 14).

In de periode 2013-2018 heeft bijna de helft van de Nederlanders van 15 jaar of ouder zich minstens één keer per jaar als vrijwilliger ingezet voor een organisatie of vereniging, blijkt uit onderzoek van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Dat komt neer op meer dan zeven miljoen mensen. De vrijwilligers besteden gemiddeld 4,5 uur per week aan het vrijwilligerswerk (CBS 2020: 3).

Volgens het onderzoek 'Geven in Nederland' doet 40 procent van de bevolking vrijwilligerswerk in 2019 en is 50 procent van hen wekelijks actief. Dit betekent geenszins een daling, maar is te wijten aan een verschil in vraagstelling tussen het CBS en GIN (De Wit en Van Niekerk, 2020: 154). De helft van de vrijwilligers besteedt meer dan tien uur per maand aan vrijwilligerswerk (De Wit & Van Niekerk, 2020: 56).

Bijna een kwart van de bevolking vindt vrijwilligerswerk voor organisaties vanzelfsprekend en bijna de helft geeft aan dat het wenselijk is dat burgers minstens een keer in hun leven vrijwilligerswerk doen (De Wit & Bekkers in: Arends & Schmeets, 2020: 3).

Vrijwilligers hebben over het algemeen een hoger opleidingsniveau, zijn van middelbare leeftijd en hebben veelal een kerkelijke achtergrond (Arends & Schmeets, 2020: 12). Jongeren (15 tot 19 jaar) doen vaker incidenteel vrijwilligerswerk dan ouderen (Arends & Schmeets, 2018: 22). Volgens De Hart en Dekker richten orthodoxe gelovigen een veel groter deel van hun vrijwilligerswerk op de eigen (kerkelijke) gemeenschap dan de vrijzinnige gelovigen. Tegelijkertijd achten zij het waarschijnlijk dat vrijwillige inzet binnen de kerk aanzienlijke spillover-effecten heeft voor niet-kerkelijke vormen van vrijwillige inzet (De Hart & Dekker, 2015: 13). Het percentage vrijwilligers met en zonder betaald werk is nagenoeg gelijk, maar degenen zonder betaalde baan (werklozen of gepensioneerden) zijn het meest actief (De Wit & Van Niekerk, 2020: 56).

Microniveau: het individu

Vrijwilligerswerk stelt mensen in staat om een 'actieve' bijdrage te leveren aan de samenleving en om een nuttige tijdsbesteding te hebben (Grootegoed et al., 2018: 14). Volgens het onderzoek Sociale samenhang en Welzijn van het CBS (2020) voelen vrijwilligers zich gelukkiger dan mensen die geen vrijwilligerswerk doen.⁴ Ze zijn ook tevredener met hun leven, sociale contacten en psychische gezondheid en scoren hoger op de persoonlijke welzijnsindex dan zij die geen vrijwilligerswerk doen (CBS, 2020:3). De gezondheidseffecten van vrijwilligerswerk zijn uiteraard ook positief voor de samenleving als geheel.

Vrijwilligerswerk wordt gezien als een belangrijke vorm van sociale participatie die bijdraagt aan het welzijn en de zelfredzaamheid van burgers. Andere waarden van vrijwilligerswerk voor het individu zijn: uiting geven aan hun maatschappelijke betrokkenheid, zingeving of het opdoen van nieuwe vaardigheden of sociale contacten (Meijs & Metz, 2013). Ook onder kwetsbare groepen kan het doen van vrijwilligerswerk de kwaliteit van leven verbeteren (bv. Cattan et al. en Salt et al. in Wennekers et al. 2019: 234). Bovendien kan het doen van vrijwilligerswerk een mogelijkheid zijn om eenzaamheid tegen te gaan (Machielse & Bos in Grootegoed et al., 2018: 14).

Roza en Meijs (2017: 56) staan in het bijzonder stil bij de potentie van vrijwilligerswerk om de kansen op een betaalde baan te vergroten. Zo gaat er een 'signaalfunctie' vanuit; de vrijwillige inzet van het individu kan potentiële werkgevers, een eventuele vervolgopleiding of partner een positieve indruk geven en het idee dat de vrijwilliger in staat is om meer te doen dan anderen. Overige positieve effecten voor een loopbaanperspectief zijn de ontwikkeling van nieuwe competenties en de netwerkfunctie (Roza & Meijs, 2017: 57).

Een trend van de afgelopen jaren is het 'werknemersvrijwilligerswerk', waarbij werknemers onder werktijd vrijwilligerswerk kunnen doen en daarmee *soft skills* en andere vaardigheden ontwikkelen. Ook kunnen zij zich betrokken gaan voelen bij doelgroepen of sociale vraagstukken waarbij zij niet eerder hebben stilgestaan.⁵ Verschillende onderzoeken laten volgens Roza & Meijs zien dat werknemersvrijwilligerswerk positieve effecten kan hebben op de moraal van de vrijwilliger en dat het de loyaliteit aan of de betrokkenheid bij het bedrijf ten goede komt. Ook kan het als stimulans dienen voor werknemers om zich na hun pensioen als vrijwilliger in te zetten. (Roza & Meijs, 2017: 55)

Mesoniveau: de organisaties

Vrijwilligers zijn onmisbaar voor maatschappelijke organisaties en ze voegen inhoudelijk een andere waarde toe dan beroepskrachten. Zo blijkt uit onderzoek dat vrijwilligers een sterkere (niet-professionele) band kunnen opbouwen met cliënten. Omdat hun beschikbaarheid vaak groter is dan die van de beroepskrachten, kunnen ze meer persoonlijke aandacht en ondersteuning of maatwerk bieden en meer op gelijke voet staan met de cliënten. De cliënten beschouwen hun feedback bovendien vaak als oprechter en onafhankelijker (Meijs & Metz, 2013).

Grootegoed et al. geven diverse voorbeelden van de toegevoegde waarde voor de hulpontvangers, waaronder de inzet van vrijwilligers in de palliatieve zorg. Uit verschillende onderzoeken blijkt dat 'vrijwilligers bijdragen aan een positieve zorgervaring van terminale patiënten en hun familieleden, doordat ze iets toe kunnen voegen aan de rol die betaalde zorgverleners spelen' (Naylor et al. en Guirguis-Younger et al. in Grootegoed et al. 2018: 13). Door de inzet van vrijwilligers kunnen meer mensen thuis of in een huiselijke omgeving (hospices) sterven (Scott in Grootegoed et al. 2018: 13).

Vrijwilligerswerk kan dus bijdragen aan het vergroten van de effectiviteit van de organisatie. Daarnaast zijn de vrijwilligers ook van belang als betrokken achterban voor de organisatie en verschaffen ze als *grassroot stakeholders* ook legitimiteit (Meijs & Metz, 2013). Ze zijn het levende bewijs dat een organisatie niet vanuit een ivoren toren opereert, maar geworteld is in de samenleving.

Ook heeft vrijwilligerswerk een economische waarde voor organisaties doordat hun lasten afnemen. Er zijn verschillende manieren om de economische waarde van vrijwilligerswerk te berekenen.⁶ Uit onderzoek van Meijs & Roza (2009) naar de economische waarde van het

vrijwilligerswerk door Nationale Vereniging De Zonnebloem blijkt dat de vrijwillige inzet voor mensen met een lichamelijke beperking een vervangingswaarde heeft (op basis van het minimumtarief van 5 euro per uur) van 21,5 miljoen euro.⁷

Macroniveau: de samenleving

Vrijwilligerswerk is diep verankerd in de Nederlandse samenleving en draagt bij aan de sociale cohesie. Het heeft een positieve uitwerking op de ontwikkeling van sociale netwerken, onderling vertrouwen, sociaal kapitaal en wederkerigheid (Van den Bos in Grootegoed et al. 2018). De vrijwillige inzet van burgers voor een maatschappelijk ideaal is tevens van belang voor een pluriforme, open democratie. Volgens de Sociale Staat van Nederland 2019 van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) gaat het doen van vrijwilligerswerk gepaard met meer vertrouwen in de medemens en de politiek, en met meer tevredenheid over de samenleving en het functioneren van de democratie (Wennekers et al. 2019: 224).

In het rapport 'Gratis en waardevol' (2006), brengt Stichting Oikos het maatschappelijk rendement van migrantenkerken in Den Haag in kaart. De kerken bieden hulp en steun aan nieuwkomers en dragen bij aan hun integratie en participatie in de samenleving. Dit doen zij onder meer door het geven van taallessen, hulpverlening aan mensen met problemen of het begeleiden van mensen bij hun bezoek aan officiële instanties. Als deze arbeid zou zijn verricht door de organisaties als de thuiszorg, het maatschappelijk werk, de Sociale Dienst, schuldhulpverlening en jeugd- en buurthuizen, dan zou de waarde in geld - oftewel het uitgespaarde bedrag voor de samenleving - voor de inzet van de circa 110 Haagse migrantenkerken minimaal 17,5 miljoen euro bedragen.⁸ (Van der Sar & Visser, 2006: 4, 31) De auteurs maken terecht het voorbehoud dat niet alles uitgedrukt kan worden in geld, denk bijvoorbeeld aan de waarde van solidariteit, compassie of het zich erkend weten door anderen (Van der Sar & Visser, 2006: 27).

Uiteraard gaat het bij vrijwilligerswerk juist niet om geld of financiële genoegdoening, maar als er voor de samenleving als geheel een berekening op losgelaten zou worden, komt er een waarde uit die varieert van 6,6 miljard tot 19,8 miljard of zelfs 26,5 miljard euro.⁹

Door de vele positieve effecten op micro-, meso- en macroniveau is vrijwilligerswerk onbetaalbaar en niet in geld uit te drukken. Het is een essentieel onderdeel van de sociale netwerken in de samenleving met gemeenschappelijke waarden, ook wel aangeduid als 'sociaal kapitaal' (Van Beuningen & Schmeets in Arends & Schmeets, 2020:3).¹⁰ Sociaal kapitaal heeft zowel een positief effect op economische groei alsook op het welzijn van mensen (Arends & Schmeets, 2020). Zo dragen de eerder aangehaalde migrantenkerken bijvoorbeeld bij aan de zelfredzaamheid van de mensen. Het verhoogt hun mogelijkheden (capaciteiten en netwerken) om een goede plaats in de Nederlandse samenleving te verwerven (Van der Sar & Visser, 2006: 31).

De maatschappelijke impact van vrijwilligerswerk is groot. Vrijwilligers zorgen, beheren, maken en creëren voor mensen, natuur, cultuur en andere doelen (Vereniging Nederlandse Organisaties Vrijwilligerswerk: 2020). Het zorgt ervoor dat mensen meedoen in de samenleving, bevordert onderlinge empathie, solidariteit en betrokkenheid bij tal van sociale vraagstukken.

Neem bijvoorbeeld het initiatief SchuldHulpMaatje, waarbij getrainde vrijwilligers mensen met financiële problemen begeleiden op weg naar een schuldenvrij bestaan.

SCHULDHULPMAATJE

SchuldHulpMaatje is een initiatief vanuit de kerken, waarbij vrijwilligers mensen met schulden helpen die geen uitweg meer zien. SchuldHulpMaatje traint vrijwilligers zodat zij mensen met (dreigende) schulden persoonlijk en deskundig begeleiden op weg naar een schuldenvrij leven.

De aanpak van SchuldHulpMaatje is erop gericht om mensen met financiële problemen in een zo vroeg mogelijk stadium te bereiken. Dat voorkomt dat schulden onnodig oplopen. Begeleiding in gedragsverandering en financiële zelfredzaamheid staan daarbij centraal.

De 'maatjes' zijn getrainde vrijwilligers, die deskundige en professionele ondersteuning en begeleiding bieden, maar nooit de verantwoordelijkheid overnemen. Wanneer er weer overzicht en rust is, brengen zij mensen bij hoe ze in de toekomst schuldenvrij kunnen blijven.

Deze aanpak, die aanvullend is op de reguliere schuldhulpverlening, is gebaseerd op samenwerking met overheden en maatschappelijke organisaties. Hiermee wordt de diaconale inzet van kerken, christelijke geloofsgemeenschappen en organisaties versterkt. Er zijn 95 SchuldHulpMaatje-locaties in 131 gemeenten in Nederland en meer dan 2.700 vrijwilligers zetten zich via SchuldHulpMaatje in. Bij elke locatie zijn minimaal drie samenwerkende lokale christelijke kerken betrokken.

In 2019 werden 77.866 mensen geholpen via één van de websites van SchuldHulpMaatje, en 10.145 mensen kregen persoonlijke hulp van een maatje. Via het webplatform MoneyFit werden maandelijks 10.000 jongeren bereikt. Ruim 400 maatjes hebben de specialisatie SchuldHulpMaatje Jong gevolgd.

SchuldHulpMaatje toont niet alleen de waarde van vrijwillige inzet aan, maar ook het agenderende vermogen van filantropie. SchuldHulpMaatje vervulde een voortrekkersrol in de oprichting van de stichting Alliantie Vrijwillige Schuldhulp en is één van de initiatiefnemers van Geldfit.nl, waarbij ook zorgverzekeraars, banken, overheid, bedrijfsleven en andere partijen bij betrokken zijn, en waar Koningin Máxima ook haar steun aan verbindt.

Een voorbeeld van een organisatie waar mensen, die zich graag voor anderen willen inzetten, terecht kunnen is Stichting Present.

STICHTING PRESENT – 'FILANTROPIE IN ACTIE'

Veel mensen willen iets voor anderen betekenen maar weten niet altijd hoe ze dit aan kunnen pakken. Stichting Present wil een brug slaan tussen mensen die iets te bieden hebben en mensen die daarmee geholpen worden. In samenwerking met maatschappelijke organisaties komt deze vrijwillige inzet terecht bij burgers die te maken hebben met armoede, een slechte gezondheid of een sociaal isolement. Bij deze mensen zetten groepen vrijwilligers zich in om een praktische klus te klaren. Bijvoorbeeld door een overwoekerde tuin op te knappen, een huis te schilderen of een uitstapje met ze te maken.

Voor de hulpvragers is het een zeer positieve ervaring dat vrijwilligers samen met hen een probleem oplossen. Voor de maatschappelijke organisaties die Stichting Present voor hun hulpvragers inschakelen is de bijdrage van de vrijwilligers cruciaal, omdat de klus anders niet geklaard wordt. Voor de vrijwilligers is het een leerzame, zingevende ervaring. Zij ervaren het contact met de hulpvrager vaak als zeer inspirerend en vergroten hun horizon door kennis te maken met een andere kant van de samenleving.

Uit recent onderzoek blijkt dat Present effectief is in het verbinden van informele en formele zorg. Zo versterkt de inzet van vrijwilligers de professionele hulpverlening en draagt het bij aan de ontwikkeling van de hulpvrager. Daarnaast sluit de methode naadloos aan bij de moderne vrijwilliger die zich graag op projectbasis wil inzetten.

Er zijn 74 lokale stichtingen Present werkzaam in Nederland. In 2019 zette een recordaantal van 48.500 vrijwilligers zich in via Present. De 11.000 projecten betekenden 185.000 uur vrijwillige inzet vanuit de samenleving. De stijging van vrijwillige inzet in de afgelopen jaren toont de behoefte aan een professionele brug tussen hulpaanbod en hulpvraag.

Present is een burgerinitiatief dat lokaal gefinancierd wordt door kerken, vermogensfondsen, bedrijven, particulieren, woningcorporaties en gemeentes. Het is 'filantropie in actie': burgers zetten zich vrijwillig in voor mensen die het minder hebben dan zijzelf. Present toont de kracht van vrijwilligerswerk aan en het samenbindende vermogen van filantropie.

2.4 ACTIEF BURGERSCHAP

Het particulier initiatief heeft een lange traditie in Nederland. De afgelopen jaren is de term 'actief burgerschap' in zwang geraakt. Actief burgerschap is geen nieuw fenomeen. Zo beschrijft hoogleraar James Kennedy van de Universiteit van Amsterdam hoe in 1950 in het boekje 'Burgerschap en burgerzin' van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten werd opgeroepen tot 'sociaal verantwoordelijkheidsbesef' (2009: 22):

(...) 'Het besef dat u mede verantwoordelijk bent, ook voor het lot van anderen. U kunt een goed staatsburger zijn door Uw werk in allerlei verenigingen, door Uw werk in kerkelijke organisaties, in de jeugdbeweging, in vakvereniging of politieke partij. Als u maar handelt vanuit het besef burger te zijn van een democratische staat. (...)'

De vorm van het burgerinitiatief is wel aan verandering onderhevig. Destijds concentreerde het zich vooral rond het verenigingsleven (Kennedy, 2009: 23). Tegenwoordig ontstaan - naast het vrijwilligerswerk binnen verenigingen en zelforganisaties, en vrijwillige associaties van burgers die opkomen voor rechten of idealen - talrijke coöperaties van burgers die zelf hun eigen energie opwekken, een voedselbank runnen of een buurthuis beheren (Postma 2013).

De Boer (2019: 11) definieert actief burgerschap als 'mensen die zich inspannen om de publieke zaak te dienen en elkaar (ook buiten de privésfeer) in nood bij te staan'. Hij signaleert bij het moderne actieve burgerschap een subtiele verschuiving naar:

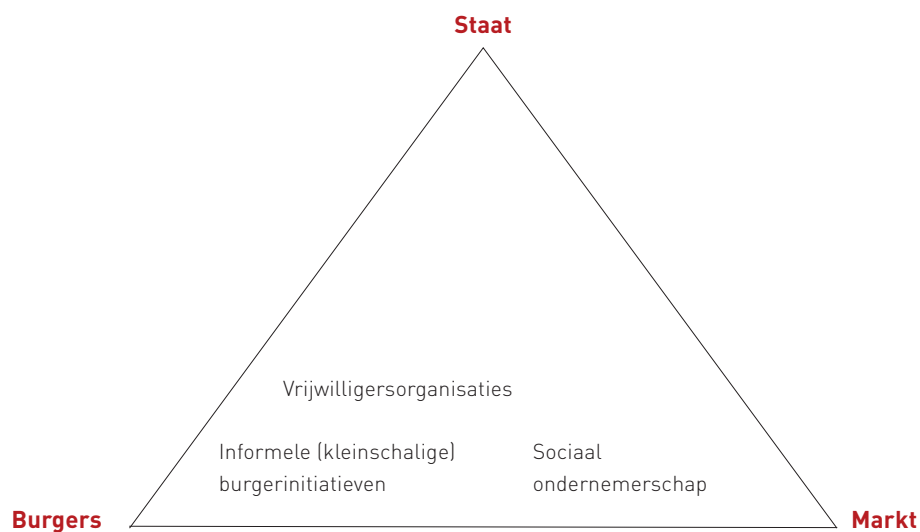
- actief burgerschap als sociaal ondernemen (*entrepreneurial citizenship*);
- coöperaties (met name voor zorg en energie);
- het vrijwilligerswerk, al dan niet vanuit bedrijven (werknemersvrijwilligerswerk of *corporate citizenship*);
- het beroep dat de overheid doet op burgers (de participatiesamenleving) (De Boer, 2019: 11).

Het (werknemers)vrijwilligerswerk is in paragraaf 2.3 al kort aan bod gekomen. Het laatste punt, de participatiesamenleving, heeft betrekking op het feit dat de overheid de afgelopen jaren, mede door de veranderingen in de verzorgingsstaat, een groter beroep doet op burgers bij het aanpakken van maatschappelijke problemen. Termen als 'participatiesamenleving' en 'doe-

democratie' raakten in gebruik. Deze paragraaf concentreert zich in op het belang van (bottom-up) actief burgerschap.

Zowel in de Sociale Staat van Nederland (SCP: 2019) als in het onderzoek 'Geven in Nederland' wordt actief burgerschap geschaard onder het bredere veld van vrijwilligerswerk. In het laatstgenoemde onderzoek uit 2017 wordt actief burgerschap gedefinieerd als: vrijwillige activiteiten in de eigen buurt, zonder bemoeienis van een stichting, vereniging of overheidsinstelling (De Wit & Bekkers 2017: 166). Naast het formele vrijwilligerswerk voor maatschappelijke organisaties kunnen burgers zich ook informeel organiseren: '15% van de Nederlanders bezoekt wel eens een inspraakavond van de gemeente of andere organisatie. Een kleinere groep Nederlanders houdt toezicht in de buurt (7%), helpt wel eens een buurtbewoner (6%), verricht onderhoud aan de openbare ruimte (5%), of organiseert buurtbarbecues of andere sociale activiteiten (5%). Twee op de drie Nederlanders verleent wel eens informele hulp aan anderen (mantelzorg)' (De Wit & Van Niekerk, 2020: 56).

Het onderstaande schema, afkomstig uit een literatuurstudie over actief burgerschap (Van de Wijdeven et al., 2013: 41) geeft weer hoe de verschillende vormen van burgerinitiatieven zich verhouden in de driehoek staat - markt - burgers ('privédomein' bij Van de Wijdeven et al.). De studie geeft verder aan dat burgerinitiatieven volgens de gangbare definities niet door de overheid in het leven worden geroepen, maar door de burgers zelf, waarbij ze eerder 'informeel en lichtvoetig' te werk gaan dan 'formeel en plichtmatig' (Van de Wijdeven et al. 2013: 41).

De waarde van het actieve burgerschap op micro-, meso- en macroniveau vertoont uiteraard overlap met die van het vrijwilligerswerk in brede zin. Kenmerkend voor het moderne actieve burgerschap is de directe solidariteit en het lokale en praktische engagement. Deze betrokkenheid uit zich in activiteiten om de eigen straat of buurt leefbaarder te maken en iets te betekenen voor medeburgers (Postma, 2013). Dit kan informeel of in georganiseerd verband.

De samenwerkende burgercollectieven¹¹ [zij vertegenwoordigen bewonersinitiatieven, wijkcoöperaties, lokale fondsen, wijkbedrijven, energiecoöperaties, sociale ondernemingen] benadrukken het belang van het van 'onderop' mobiliseren en versterken van de lokale gemeenschap en het vergroten van de democratische zeggenschap van mensen. Zo draagt actief burgerschap bij aan sociale samenhang en solidariteit en biedt het op een ondernemende

wijze oplossingen voor maatschappelijke problemen. Bijvoorbeeld wanneer de gangbare organisatie van de ouderenzorg of de energievoorziening en -transitie spaak loopt. Hierbij wordt vaak integraal te werk gegaan; denk aan energiemaatregelen die tegelijk de koopkracht en het klimaat beschermen. De burgercollectieven zijn tevens van groot belang voor het behalen van de duurzame ontwikkelingsdoelen van de Verenigde Naties.¹²

VSBfonds is een voorbeeld van een organisatie die sociale en culturele initiatieven steunt waarbij actief burgerschap centraal staat.

VSBFONDS - “VERBINDING DOOR VERSTERKING”

VSBfonds steunt sociale en culturele projecten die sociale samenhang en sociale mobiliteit bevorderen. Centraal daarbij staat actief burgerschap, wat wil zeggen dat mensen hun eigen potentieel benutten en hun rol in de maatschappij positief kunnen invullen. Daartoe maakt VSBfonds meer dan 1.200 projecten per jaar mede mogelijk door het bieden van geld, kennis en netwerk.

Door middel van de Cityboost legt VSBfonds actief de verbinding tussen burgers, overheid, fonds en maatschappelijk middenveld door gebiedsgericht en duurzaam kansen te creëren. Lelystad was in 2017 de eerste Cityboost gemeente waar op die manier gedurende drie jaar is samengewerkt. Met de leerpunten die hier zijn opgedaan is in 2020 de Cityboost Heerlen van start gegaan. Onder de noemer ‘Frisse Wind’ wordt de collectieve kracht in de Heerlense samenleving benut waardoor de maatschappelijke samenhang in de stad sterker wordt en uiteindelijk de individuele burgers in Heerlen sterker worden. ‘Frisse Wind’ activeert, ondersteunt en verbindt Heerlenaren door actief op zoek te gaan naar mensen en initiatieven die de stad nog socialer en inclusiever maken. Er wordt ruimte gemaakt voor nieuwe rolmodellen en mensen krijgen de tools in handen om de stad en zichzelf duurzaam te ontwikkelen. De nadruk ligt op actieve betrokkenheid van bewoners, verenigingen en vrijwilligersorganisaties, de onderlinge verbinding van mensen, talentontwikkeling, creativiteit en het verhogen van saamhorigheid en verbinding van stadsdelen, wijken en buurten. Niet als losse, kortstondige projecten maar vanuit een duurzame lijn van positieve ontwikkelingen die elkaar opvolgen, versterken en vervolgens zelfstandig verder groeien.

Die duurzame aanpak en kracht ‘van onderop’ herkennen en benutten kenmerkt ook de aanpak van de Krajicek Academy waar VSBfonds zich meerjarig aan heeft verbonden. Jongeren uit aandachtswijken worden gedurende drie jaar ondersteunt in hun ontwikkeling door een studiebeurs in combinatie met coaching en training zodat zij zich als positief rolmodel wekelijks kunnen inzetten in hun eigen wijk. Op die manier stimuleren zij kinderen en jongeren en betrekken ouders en andere buurtbewoners bij de openbare ruimte en bij het creëren een positieve straatcultuur. Maar ook vele kleine, lokale initiatieven kunnen rekenen op steun van VSBfonds, zoals bijvoorbeeld community arts projecten. Zo werken we samen aan een maatschappij waarin iedereen tot zijn recht komt.

Ook de huidige coronapandemie laat zien hoezeer burgers zich het lot van medeburgers aantrekken en graag iets voor een ander willen betekenen. Neem bijvoorbeeld het Burgerinitiatief #Nietalleen.

BURGERINITIATIEF #NIETALLEEN

Veel mensen hadden en hebben als gevolg van de COVID-19 pandemie hulp nodig. Het platform **#Nietalleen** speelt in op deze hulpbehoefte en verbindt talloze lokale initiatieven aan elkaar en aan hulpvragers. Het platform is een initiatief van onder meer de Protestantse Kerk, de ChristenUnie, de Rooms Katholieke Kerk, Kerk in Actie en de EO.

Mensen die behoefte hebben aan hulp kunnen zich aanmelden via de website nietalleen.nl. Burgers die willen helpen worden in contact gebracht met de initiatieven. Op het platform **#Nietalleen** worden hulpvraag en -aanbod door één van de samenwerkende organisaties of kerken opgepakt en doorgestuurd naar een instantie bij de hulpvrager in de buurt.

Tiemen Westerduin startte het burgerinitiatief **#Nietalleen**. Hij zag dat in zijn woonplaats Nunspeet de Voedselbank een tekort had door de coronacrisis en het raakte hem dat kwetsbare mensen de eerste klappen moesten opvangen. **#Nietalleen** werd een plek 'waar mensen kunnen aankloppen in hun nood en eenzaamheid'. Koningin Máxima roemde **#Nietalleen** als een voorbeeld van ondernemerschap en was onder de indruk van de snelheid waarmee het platform was opgericht.

Meer dan duizend organisaties sloten zich in korte tijd bij **#Nietalleen** aan: o.a. Stichting Present, Navigators, Missie Nederland, ChristenUnie, SGP, Stichting Agapè, Stichting Hip Helpt, Stichting Schuldhulpmaatje, Tear, Tot Heil des Volks, 4e Musketier, Diaconaal Steunpunt en Youth for Christ. Hierdoor is een landelijk dekkend netwerk beschikbaar. Vrijwilligers doen boodschappen, halen medicijnen en zamelen voedsel in voor de Voedselbank.

#Nietalleen is een duidelijk voorbeeld van het samenbindend vermogen van filantropie. Het maakt het mogelijk dat Nederlanders zich snel kunnen inzetten voor mensen in nood. Het laat tevens de waarde van vrijwilligerswerk zien en de innovatiekracht die ervoor zorgde dat dit platform in zeer korte tijd operationeel was. Het platform maakt in het bijzonder het belang van actief burgerschap zichtbaar. Dat zoveel burgers zich via dit platform actief voor medeburgers kunnen inzetten, draagt ertoe bij dat in ons land veel Coronaleed verzacht wordt.

¹ De categorie fondsen wordt onderverdeeld in: goede doelen, vermogensfondsen en hybride fondsen.

² Dit is een conservatieve schatting, omdat de gegevens over de jaarlijkse bestedingen van de vermogensfondsen niet volledig zijn. (GIN 2020: p. 231)

³ Om dubbeltellingen te voorkomen worden alleen de doelbestedingen van goede doelen en vermogensfondsen meegeteld uit de opbrengst van het vermogen (Gouwenberg, Van Heijningen & Van Niekerk in Bekkers et al. 2020: 51).

⁴ Hierbij wordt wel de kanttekening geplaatst dat niet is onderzocht of mensen vaker gelukkig en tevreden zijn doordat ze vrijwilligerswerk doen, of dat mensen die zich gelukkig en tevreden voelen vaker vrijwilligerswerk doen.

⁵ Deze 'doorleefde solidariteit' is ook van toepassing op voor jongeren die een (door school gefaciliteerde) maatschappelijke stage doen (Meijs & Metz, 2013).

⁶ Er kan gekeken worden naar respectievelijk: de vervangingswaarde (wat de organisatie zou moeten betalen als de vrijwilligers beroepskrachten zouden zijn geweest), de investeringswaarde (wat de vrijwilliger anders had kunnen verdienen; de zogenaamde opportunity costs) en de marktwaarde (hoeveel de ontvanger van de dienst bereid zou zijn daarvoor te betalen in de marktsfeer) (Meijs & Metz, 2013).

⁷ Uiteraard is vrijwilligerswerk niet geheel gratis, vanwege de kosten die gemaakt worden voor het werven, ondersteunen en begeleiden van vrijwilligers (Meijs & Roza, 2009: 9).

⁸ Dit getal geeft de ruilwaarde aan die de verrichtte arbeid zou hebben als bijvoorbeeld de overheid dit werk zou vergoeden volgens de tarieven die daartoe zijn vastgesteld door het College Tarieven Gezondheidszorg (CTG) voor de thuiszorg (Van der Sar & Visser, 2006: 31).

⁹ Hierbij is uitgegaan van circa 1,3 miljard vrijwilligersuren; circa 7 miljoen vrijwilligers, die zich gemiddeld 4,5 uur per week inzetten, vermenigvuldigd met 42 weken per jaar. De gehanteerde tarieven zijn respectievelijk: het minimum uurloon (€ 5,- per uur); het uurtarief dat betaald zou moeten worden als die functie wel beroepsmatig zou zijn ingevuld (schatting gemiddeld € 15,- per uur); en het uurtarief waarop de persoon voor zijn/haar betaalde functie salaris ontvangt (schatting gemiddeld € 20,- per uur) (bron: NOV, de Vereniging Nederlandse Organisaties Vrijwilligerswerk).

¹⁰ Een uitgebreidere, veelgeciteerde definitie van 'sociaal kapitaal' is die van de Amerikaanse politoloog Robert Putnam, waarbij het begrip verwijst naar de relaties tussen mensen (vrienden, burens, vreemden), sociale netwerken en de reciproque normen en het vertrouwen in anderen die eruit voortvloeien (Putnam in: De Hart et al. 2002: 16).

¹¹ Coöplink, de Landelijke Vereniging voor Kleine Kernen (LVKK), het Landelijk Samenwerkingsverband Actieve bewoners (LSA), Stichting Lokale Fondsen Nederland (LFN), MAEX (maatschappelijke beurs), Nederland Zorgt Voor Elkaar (LZVE), de Nationale Coöperatieve Raad (NCR) en Energie Samen.

¹² 'Burgercollectieven: de motor achter sociale innovatie en maatschappelijk rendement!' (2020)

3. HET BELANG VAN EEN ONAFHANKELIJKE CIVIL SOCIETY

3.1 TEN GELEIDE

Uit het voorgaande hoofdstuk blijkt dat miljoenen Nederlanders zich inzetten voor de samenleving, hetzij als donateur, lid van een vereniging, actieve burger of vrijwilliger. Zij doen dat via goede doelen, kerken, vermogensfondsen, vrijwilligersorganisaties of sociale ondernemingen. Samen vormen deze vrijwillige associaties van burgers de civil society (Dekker 2002: 15).

In dit hoofdstuk zullen we zien dat de civil society velen vormen kent. Soms wordt nadrukkelijk de samenwerking met de overheid gezocht, op een ander moment kan de civil society de overheid juist op een democratische manier uitdagen om beleid te veranderen of aan te passen.

In het document 'The future role of civil society' wordt gesteld dat de moderne civil society de lijm moet zijn 'die publieke en particuliere activiteiten op een dusdanige manier verbindt dat het algemene belang wordt versterkt' (WEF, 2013: 5). Hierbij kan onderscheid gemaakt worden tussen enerzijds zorg- en dienstverlening en anderzijds pleitbezorging en beleidsbeïnvloeding. De civil society pakt taken op die de overheid en de markt laten liggen én vraagt aandacht voor maatschappelijke vraagstukken (zoals discriminatie, mensenrechten of het klimaat).

Civil society is een breed begrip dat nogal eens verschillend wordt uitgelegd, afhankelijk van de maatschappelijke context. Zo ligt in Oost-Europese landen de nadruk veelal op het verbeteren van de condities voor individuele vrijheden en burgerschap, terwijl in West-Europa het accent ligt op het verhogen van het algemeen welzijn en herstel van gemeenschapszin (als tegenwicht tegen de toenemende individualisering en fragmentering) (Dekker 2002: 13).

Ook geloofsgemeenschappen zijn een belangrijk onderdeel van de civil society. Ze dragen bij aan het oplossen van maatschappelijke problemen door het aanwenden van hun menselijke, fysieke (gemeenschapsgebouwen), sociale en financiële kapitaal voor het publieke belang. In ontwikkelingslanden zijn geloofsgemeenschappen vaak de belangrijkste leverancier van basisonderwijs of voeding. In het Westen helpen ze via hun duurzame infrastructuur de armen, kwetsbaren en zieken. (WEF: 2013: 12)

De kerken geven op deze manier al vele jaren aandacht aan armoede in Nederland, zo laat ook het rapport 'Armoede in Nederland 2019' zien. Via het diaconale werk zetten zij veel middelen en menskracht in om burgers die financieel in de knel zijn geraakt te ondersteunen. Dat gebeurt enerzijds met acute hulp, bijvoorbeeld door mensen in hun eerste levensbehoeften te voorzien of huisuitzetting te voorkomen. Anderzijds zijn kerken vaak ook pleitbezorgers voor het verbeteren van overheidsbeleid. In 2018 werd via geloofsgemeenschappen ruim 40 miljoen euro uitgegeven aan armoedebestrijding. Kerkelijke vrijwilligers besteedden daarnaast ook nog eens 1,3 miljoen uur aan individuele ondersteuning voor burgers die in de knel zijn geraakt (Bolwijn, 2019: 19). Verder wordt er actief samengewerkt met de voedselbanken, maatschappelijke organisaties en de gemeente en/of sociale dienst (Bolwijn, 2019: 22).

3.2 PLURIFORME DEMOCRATIE

Samenwerking

Nederland kent een traditie van consultatie en samenwerking tussen de civil society en de overheid bij het aanpakken van complexe maatschappelijke uitdagingen (Meijs, 2015). Grensoverschrijdende vraagstukken als klimaatverandering, vluchtelingen of gezondheidsrisico's kunnen niet door de overheid alleen worden opgelost. De civil society speelt hierbij vaak een complementaire rol en levert zo een relevante bijdrage aan het behalen van de duurzame ontwikkelingsdoelen van de Verenigde Naties.

Ook op andere terreinen is er sprake van samenwerking. Bijvoorbeeld het programma 'Eén tegen eenzaamheid' van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS). Via een Nationale Coalitie werken overheid, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties samen om eenzaamheid onder ouderen te verminderen. Een ander voorbeeld is de ondersteuning van het Nationaal Preventieakkoord Overgewicht door de Samenwerkende Gezondheidsfondsen (SGF) om in de komende jaren (richting 2040) de percentages van jeugdigen en volwassenen met overgewicht en obesitas te laten dalen en terug te brengen naar het niveau van 1995.¹

Tegenkracht

Naast die lange traditie van samenwerking, bestaat er ook een traditie van tegenkracht die eveneens kan bijdragen aan maatschappelijke verbeteringen. De toegevoegde waarde van civil society is volgens Meijs (2015) juist de som van alle 'eigenwijze en soms tegendraadse filantropische beslissingen', die onderdeel vormen van het democratische proces. 'Een land dat leeft van diversiteit, heeft behoefte aan een civil society met financiering door onbevreesde en onbekende vermogenden', aldus Meijs (2015). Die maatschappelijke tegendraadsheid kent volgens hem een lange historie in Nederland.

De civil society vormt op dat soort momenten een tegenkracht die van belang is voor een pluriforme democratie. Zij vraagt aandacht voor misstanden of voor de stem van buitengesloten groepen, minderheden en kwetsbare burgers. Een bekend voorbeeld is de bed-bad-en brood regelingen van de kerken voor uitgeprocedeerde asielzoekers. Mensen krijgen hierdoor het gevoel dat ze er niet alleen voor staan; ze worden bemoedigd en zo mogelijk geholpen (Nazarski, 2020). Een ander bekend voorbeeld is dat van rapper Typhoon, die door de politie werd aangehouden op basis van de combinatie van zijn huidskleur en zijn nieuwe luxe auto. Dit was geen incident vond Amnesty International, dat al langer onderzoek deed naar etnisch profileren, en verhevigde het maatschappelijk debat over etnisch profileren en de noodzaak voor monitoring van politiecontroles.²

Tegelijkertijd spelen maatschappelijke organisaties ook vaak een bemiddelende rol tussen conflicterende groepen. In het rapport 'Verdeeldheid en verbinding' van het Sociaal en Cultureel Planbureau (Wensink, 2018) over de rol van de civil society bij de komst van vluchtelingen wordt niet voor niets gesteld dat maatschappelijke organisaties kunnen helpen om 'problematische' scheidslijnen te overbruggen, door podia te bieden die een brug slaan tussen conflicterende groepen en die achtergestelde groepen in staat te stellen hun stem te laten horen (Edwards et al., Minkoff in Wensink, 2018).

Iets wat aanvankelijk een omstreden belang is en zelfs leidt tot een botsing met zittende bestuurders kan uiteindelijk een gevestigd belang worden. Zo zou het Naardermeer er bijvoorbeeld zonder Natuurmonumenten niet meer zijn. In 1905 wees de gemeente Amsterdam

het Naardermeer aan als plaats voor vuilnisstort. Dit gaf aanleiding tot de oprichting van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten. Een jaar later had de vereniging al voldoende leden om het gebied op te kopen en ontstond het eerste natuurreservaat van Nederland. Dit burgerinitiatief was de start van een beweging om het kenmerkende Nederlandse landschap te beschermen.³ Een recenter voorbeeld is de campagne van Natuurmonumenten voor het handhaven van het bouwverbod aan de Nederlandse kust.

ACHTERBAN NATUURMONUMENTEN VECHT VOOR HANDHAVEN BOUWVERBOD KUST

Het kabinet besloot vlak voor Kerst 2015 het bouwverbod aan de Nederlandse kust op te heffen. Natuurmonumenten koos voor een experimenteel antwoord. De actieve betrokkenheid van de achterban werd ingezet om het besluit ongedaan te maken. Na een oproep meldden zich 104.000 'baywatchers'. Mensen die zich zorgen maakten om dit besluit en massaal campagne gingen voeren. Natuurmonumenten ondersteunde hen bij het opstellen van brieven en persberichten. Dit leidde tot veel maatschappelijke en politieke onrust met grote impact: binnen twee maanden werd het integrale besluit teruggetrokken.

Maar omdat gemeenten en provincies veel vrijheid hebben om alsnog te bouwen langs de kust, heeft natuurmonumenten samen met Natuur en Milieufederatie Zuid-Holland, de Zeeuwse Milieufederatie, het Zeeuwse Landschap, Zuid-Hollands Landschap en Stichting Duinbehoud de achterban opnieuw uitgenodigd voor een nieuwe kustcampagne. In drie provincies werden kustconferenties georganiseerd. Uit alle hoeken van het land kwam steun voor de nieuwe campagne. Bekende Nederlanders spraken zich uit, cartoonisten lieten zich inspireren en het was een onderwerp dat veel media-aandacht kreeg.

Met zo'n 700.000 leden en donateurs heeft Natuurmonumenten een enorme achterban. Actieve burgers en natuurliefhebbers die graag in actie komen om kostbare natuurgebieden te beschermen. Samen kunnen ze echt iets bereiken, niet alleen voor zichzelf, maar ook voor de samenleving.

Democratische functie

Vrijheid van vereniging, demonstratie, meningsuiting en nieuwsgaring zijn zuurstof voor een open democratische samenleving (Nazarski, 2020). In zo'n samenleving schept de overheid goede randvoorwaarden voor het particuliere initiatief: koestert wat goed werkt, stimuleert het geven, maakt vrijwilligerswerk aantrekkelijk en biedt ook de mogelijkheid om steun te vragen (SBF: 2020). Hierdoor krijgen burgers de ruimte om mee te denken, mee te doen en te geven. Het maatschappelijk middenveld speelt daarbij een faciliterende rol. Stichtingen kunnen bijdragen aan een mensgerichte dienstverlening en een pluriforme samenleving. Ze hebben vaak de kennis en het netwerk om effectief te opereren op lokaal niveau, dicht bij de burger (De Geus, 2018: 2). Het belang van de 'doe-democratie' neemt toe; actieve bewoners nemen de regie over om hun leefomgeving te verbeteren (Snijders en Smelik, 2020). 'Actief betrokken burgers zijn wezenlijk voor een levende democratie', zo stelt ook het WRR-rapport Vertrouwen in burgers. 'Ze houden volksvertegenwoordigers en overheid bij de les, vernieuwen de samenleving met hun ideeën en initiatieven en geven het beleid draagvlak' (WRR, 2012: 6).

Een voorbeeld van een initiatief waarbij jonge mensen actief betrokken worden bij democratische vernieuwing is die van de Europese Culturele Stichting (European Cultural Foundation).

SAMEN STERKER - HET VOORBEELD VAN 'NEW DEMOCRACY'

Een voorbeeld vanuit de European Cultural Foundation (ECF) is een initiatief dat zij ondersteunen voor een veerkrachtige democratische samenleving waarin burgers actief betrokken zijn en culturele samenwerking en uitwisseling bijdragen aan een sterk en verenigd Europa. De subsidie die in de aanloop naar de Europese verkiezingen werd verleend vanuit ECFs 'Democracy Needs Imagination' programma werd uitgevoerd door Netwerk Democratie. Met hun programmareeks 'New Democracy' worden maatschappelijke veranderingen bewerkstelligd waarin technologische mogelijkheden om deel te nemen in het democratisch proces centraal staan.

Dit project ging vooraf aan het 'Parlement van de Toekomst', waarin een groep jonge Amsterdammers samen een manifest opstelden voor een leefbare toekomst. Het Parlement kwam vijf keer online samen, ondersteund door gastsprekers uit de praktijk en een digitale stem-tool om vijf thema's - grondrechten; een klimaatrechtvaardige samenleving; de toekomst van onderwijs; en vrijheid in een digitale wereld - uit te diepen. In het manifest werden toekomstvisies en concrete aanbevelingen opgenomen.

Het manifest werd aangeboden aan - en besproken met - vice-voorzitter en commissaris voor democratie en demografie van de Europese Commissie, Dubravka Šuica. Zij is binnen de EU verantwoordelijk voor participatieve democratie en de 'Conferentie over de toekomst van Europa' die input van de burgers wil verzamelen om hen een stem te geven in wat de EU doet. Het Parlement zal haar bevindingen in het kader van die Conferentie vaker en verder presenteren. Op lokaal niveau pleit het Parlement ervoor om mensen jonger dan 25 jaar te betrekken bij overwegingen en beslissingen die ook voor die generatie van belang zijn.

Een vaak aangehaald statement van Payton en Moody is dat 'democratie filantropie nodig heeft, omdat democratie niet simpelweg een politiek fenomeen is'. Filantropische activiteiten vormen een belangrijk onderdeel van het debat over wat het algemene belang inhoudt en hoe daar invulling aan gegeven wordt. Hiermee geven filantropische acties de democratie mede vorm (in Schuyt, 2012: 29-30).

In zijn lezing 'Kan filantropie de democratie redden?' (2018) stelt De Geus dat stichtingen impulsen kunnen geven die overheden niet naar voren kunnen brengen. Hij haalt Rob Reich c.s. (2016) aan, die filantropie 'het risicokapitaal van een democratische samenleving' noemt (De Geus, 2018: 3). Maatschappelijke organisaties kunnen initiatieven nemen waar een overheid voor terugschrikt. Dat geldt in het bijzonder voor vermogensfondsen, die door hun onafhankelijke positie in staat zijn om risico's te nemen, te experimenteren en innoveren, waarbij doorgaans een langetermijnhorizon gehanteerd wordt.

De laatste jaren zijn er ook zorgen dat superrijke filantropen politieke invloed aanwenden. Zij kunnen beter meer belasting betalen, zo zei bijvoorbeeld Rutger Bregman in 2019 bij het World Economic Forum. In Nederland is de omvang van de filantropische sector en van particuliere fondsen echter relatief bescheiden, zeker in vergelijking met Amerika. Uiteraard is het van

belang dat goede doelen en vermogensfondsen transparant zijn, aan 'good governance' doen en verantwoording afleggen over hun activiteiten. Hiervoor zijn stelsels van zelfregulering van kracht, die passen bij een onafhankelijke civil society.

Dijkgraaf stelt dat Nederland een lange traditie van vrijwilligers en wervende goede doelen heeft, maar verhoudingsgewijs weinig grote donoren. 'Er is een wereld te winnen', vindt hij, want er is geen tekort aan vermogende families. Filantropen kunnen 'stabiliteit brengen door de ergste misstanden van regeringsbeleid of de vrije markt te verzachten' (Dijkgraaf, 2019). Als voorbeeld geeft hij de cultuursector, waar donaties gedeeltelijk de zware bezuinigingen opvingen.⁴ Dijkgraaf: 'De samenleving heeft burgers nodig die persoonlijk kunnen én durven investeren in de publieke zaak.'

Fondsen dragen bij aan het pluralisme in de samenleving, stelt Gouwenberg. Zij maken autonome keuzes en kunnen, door hun kleinschalige en weinig bureaucratische werkwijze, kritisch zijn en tevens meer ongebruikelijke of mogelijk omstreden doelen steunen (in: De Goede et al. 2018: 112). Het WRR-rapport benadrukt eveneens dat filantropie deel uitmaakt van een pluriforme civil society en daarmee een belangrijke politiek-democratische functie vervult. 'Zij is net als de vrije pers en onafhankelijke rechtspraak een belangrijk element in het systeem van *checks and balances* in onze democratie' (De Goede et al., 2018: 46).

Filantropische instellingen kunnen verschillende rollen aannemen bij het aanpakken van maatschappelijke uitdagingen (Van Gendt, 2016: 8). Ze kunnen het debat beïnvloeden ('agendasetting'), experimentele kennis ontwikkelen ('innovator') en partijen bij elkaar brengen ('convenor'). En hierbij blijft het van belang dat zij concrete activiteiten mogelijk maken op *grassroot* niveau, zodat de belangenbehartiging geworteld blijft in de basis (Van Gendt, 2019: 4).

Amref Flying Doctors is een voorbeeld van een organisatie die de lokale gemeenschap actief betreft bij haar initiatieven. Zo komt deze organisatie onder andere op voor de rechten van meisjes die volgens plaatselijke gewoonte een besnijdenis zouden moeten ondergaan.

AMREF FLYING DOCTORS BEDENKT ALTERNATIEF VOOR MEISJESBESNIJDENIS

Samen met de lokale bevolking heeft Amref Flying Doctors een alternatief ritueel voor meisjesbesnijdenis bedacht, waarbij meisjes vrouw worden zonder de pijnlijke en risicovolle besnijdenis. Al meer dan 20.000 meisjes doorliepen dit alternatieve ritueel. Zij gaan langer naar school, trouwen later, krijgen op latere leeftijd kinderen en hebben daardoor gezondere zwangerschappen.

Wereldwijd zijn naar schatting 200 miljoen vrouwen en meisjes besneden. Elk jaar lopen drie miljoen meisjes het risico de schadelijke praktijk te ondergaan. Meisjesbesnijdenis houdt een direct verband met 'huwbaar zijn' en wordt meestal uitgevoerd bij meisjes jonger dan vijftien jaar. Het veroorzaakt ernstige medische complicaties en is een schending van de mensenrechten. De laatste jaren is er meer aandacht voor meisjesbesnijdenis en inmiddels is het in de meeste Afrikaanse landen strafbaar.

Toch blijkt dit niet voldoende. Daarom pakt Amref Flying Doctors meisjesbesnijdenis van binnenuit aan. Onder leiding van de gemeenschappen zelf en met respect voor het culturele belang van dit overgangsritueel van meisje naar vrouw. Zo is er ruimte gecreëerd voor een alternatief: een meisje kan nog steeds het ritueel volgen wat de overgang naar volwassenheid symboliseert, maar dan zonder de daadwerkelijke besnijdenis. In het alternatieve ritueel

wordt de traditionele ceremonie gecombineerd met seksuele voorlichting en aandacht voor het belang van scholing, ook voor meisjes. In ruim tien jaar tijd hebben meer dan 20.000 meisjes in Masai- en Samburu-stammen alternatieve rituelen doorlopen. Iets wat alleen mogelijk was dankzij de steun van belangrijke sleutelfiguren, ook vooral vanuit de gemeenschappen zelf.

Om te zorgen dat meisjesbesnijdenis stopt, pleit Amref Flying Doctors daarnaast voor strengere naleving van lokale, nationale en internationale wetgeving. Amref ondersteunt jonge vrouwen en meisjes om op te komen voor hun rechten en brengt hiermee hun stem voor het voetlicht bij (lokale) politieke leiders. Met respect voor culturele tradities van de lokale bevolking is Amref er in geslaagd draagvlak te creëren voor het alternatieve ritueel. Hiermee hebben zij de weg vrij gemaakt om meisjesbesnijdenis in steeds meer gemeenschappen en gebieden uit te bannen.

Op weg naar een gezonde toekomst voor meisjes!

3.3 AGENDEREND VERMOGEN

Uit het voorgaande komt het agenderend vermogen van een onafhankelijke civil society al deels naar voren. Zo is er, naast dienstverlening, ook sprake van pleitbezorging om maatschappelijke misstanden of de stem van minderheden voor het voetlicht te brengen. Hierdoor worden nieuwe onderwerpen geagendeerd. Bij voldoende draagkracht kan een mogelijk omstreden belang uitgroeien tot een gevestigd belang.

Dit laatste was bijvoorbeeld het geval met kleine particuliere initiatieven in ontwikkelingssamenwerking. Concrete ervaringen en ontmoetingen in andere landen vormen voor burgers vaak de aanleiding om in actie te komen. Zij investeren veelal in praktische zaken als leermiddelen, de bouw en renovatie van gebouwen, voorzieningen voor schoon drinkwater en sanitair en het levensonderhoud van kinderen (Kinsbergen & Schulpen in Van den Berg & De Goede, 2012: 12). Van den Berg en De Goede (2012: 52) concluderen: 'Net als in de jaren vijftig eisen outsiders nu een rol op in de internationale betrekkingen. Toen maakten activisten en idealisten hun entree in de wereld van de traditionele diplomatieke elite en vroegen meer ruimte voor ideële waarden in de buitenlandse politiek (Van den Berg 2011b: 56?57). De particuliere initiatieven waren bij aanvang evenzeer outsiders, die de wereld van de grote ontwikkelingsorganisaties en de gouvernementele ontwikkelingssamenwerking betraden om hun eigen rol te spelen. Inmiddels worden zij erkend als een gevestigd onderdeel van de ontwikkelingssector (Kinsbergen en Schulpen 2010: 10) en worden ze door overheid en politici omarmd als een belangrijke vorm van hulp.'

Een ander voorbeeld is het Stoutfonds van Start Foundation, dat boetes betaalde voor werkgevers die jongeren zonder verblijfstatus de mogelijkheid gaven om stage te lopen. Deze jongeren mochten van de overheid wel een opleiding volgen, maar geen stage lopen, waardoor ze geen diploma konden behalen. De inzet was dat deze tegenstrijdige wetgeving zou worden aangepast.⁵ De WRR schrijft naar aanleiding van dit voorbeeld: 'Een vrije samenleving is gebaat bij dit soort tegenkrachten die opkomen voor issues waar de politieke meerderheid (nog) geen oog voor heeft' (De Goede et al., 2018: 39).

Maatschappelijke organisaties kunnen problemen agenderen waar in de samenleving (nog) onvoldoende oog voor is, omdat zij goed zicht hebben op hun specifieke werkveld. In toenemende

mate houden goede doelen en vermogensfondsen zich ook bezig met grote en complexe vraagstukken. Denk bijvoorbeeld aan gezondheid, milieu, migratie of een geïnformeerde samenleving. Dit vraagt om een langetermijnvisie en langjarige programma's. Hierdoor ontwikkelt de oude 'charitas' zich tot strategische filantropie, waarbij het doel is om de structurele oorzaken van maatschappelijke problemen te achterhalen, in plaats van alleen te interveniëren in de vorm van een project (Van Gendt, 2019).

Vaak maken zij daarbij gebruik van methoden om de impact van hun programma's te meten. Zij ontwikkelen verandertheorieën en onderzoeken de effectiviteit van de interventies, niet alleen om het resultaat te achterhalen maar ook om te leren en verbeteren (Gouwenberg in: De Goede et al. 2018: 109). Daarnaast is er meer aandacht gekomen voor de capaciteitsversterking van maatschappelijke organisaties. Zo bieden vermogensfondsen naast financiering in toenemende mate ook ondersteuning bij het opbouwen van hun organisatiecapaciteit en delen zij kennis en netwerken (Gouwenberg et al. in: Bekkers et al., 2020: 51). Tot slot vereisen grote complexe problemen samenwerking van belanghebbenden. Goede doelen en vermogensfondsen smeden hiertoe allianties met maatschappelijke organisaties, overheid en het bedrijfsleven. Dit blijkt ook uit de volgende twee voorbeelden die het agendasettend opereren van Adessium Foundation en Fonds Slachtofferhulp illustreren.

ADESSIUM – STOPPEN VAN PLASTICVERVUILING IN ONS MILIEU

De productie van plastic zal wereldwijd bij gelijkblijvend beleid exponentieel toenemen en daarmee ook vervuiling van ons milieu door plasticafval. Sinds 2011 financiert Adessium organisaties en projecten die het probleem van plasticvervuiling op de maatschappelijke agenda zetten.

Een fundamentele herbezinning van onze omgang met plastic is nodig met het overkoepelende doel het stoppen van de plasticvervuiling in ons milieu. Daarvoor bewandelen we twee routes. Ten eerste het verminderen van productie en gebruik van wegwerpplastic. Dit kan bijvoorbeeld door de inzet van alternatieve materialen en distributiesystemen. Ten tweede het sluiten van de plastic kringloop, waarbij *reduce, reuse, recycle* in die volgorde wordt nagestreefd en plastic met een zo hoog mogelijk milieurendement hergebruikt en gerecycled wordt.

Vanwege de grote omvang van het probleem is opschaling essentieel. We zoeken daarom naar samenwerking met andere fondsen, zoals met een tiental fondsen die de mondiale Break Free from Plastic beweging mogelijk maken. Deze snel groeiende beweging van meer dan 8.000 organisaties en personen streeft ernaar om het mondiale gebruik van wegwerpplastic na 2025 snel te laten afnemen. Er zijn door de organisaties bemoedigende resultaten geboekt.

De totstandkoming van de EU Single Use Plastic Directive die de groei van wegwerpplastic aan banden legt is voor een belangrijk deel het resultaat van jarenlange pleitbezorging door een groep ngo's die Adessium vanaf 2013 financiert. De inzet van en samenwerking tussen Zero Waste Europe, Seas At Risk, Surfrider Foundation en Environmental Investigation Agency was de opmaat voor een grote campagne vanaf 2017 onder de vlag van de 'Rethink Plastic Alliance'. Deze campagne werd gefinancierd door het Plastic Solutions Fund waar Adessium deel van uitmaakt.

FONDS SLACHTOFFERHULP VECHT VOOR POSITIE SLACHTOFFERS IN STRAFRECHT

Tot 15 jaar geleden, hadden slachtoffers en nabestaanden van misdrijven geen enkele positie in het strafrecht. Er was o.a. geen recht op schadevergoeding en geen spreekrecht. De meest intieme informatie over het slachtoffer werd, zonder dit vooraf met hen te delen, openbaar gemaakt.

Samen met diverse partijen, organisaties en lotgenoten heeft Fonds Slachtofferhulp ervoor gezorgd dat de positie van slachtoffers en nabestaanden in de vorm van spreekrecht, recht van informatie en recht op hulp werd verankerd in het strafrecht. Deze slachtofferrechten zijn de afgelopen jaren verder uitgebreid.

Toch bleek dit vooral een papieren werkelijkheid. In de praktijk werden de rechten onvoldoende nageleefd. Slachtoffers en nabestaanden werden onvoldoende beschermd, kregen niet alle informatie of het was vaak niet mogelijk een officier van justitie te spreken of een schadeclaim in te dienen. Voor Fonds Slachtofferhulp was de maat in 2019 vol. Het Fonds deed een oproep aan Kamerleden en organiseerde met hen een rondetafelgesprek om met de politie, het Openbaar Ministerie en experts uit het werkveld in gesprek te gaan. Vertegenwoordigers van het Openbaar Ministerie, politie en de rechtspraak hebben toegegeven dat slachtofferrechten niet altijd worden nageleefd.

Om precies te weten welke rechten hoe vaak worden geschonden, heeft Fonds Slachtofferhulp het Nederlands Instituut voor Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR) gevraagd om onderzoek te doen. Met de resultaten en aanbevelingen wordt ingezet op een verdere versterking van de positie van slachtoffers en nabestaanden. Met de inzet van Fonds Slachtofferhulp is de positie van slachtoffers en nabestaanden op de agenda gezet bij politiek, overheid en andere partijen en hebben slachtoffers en nabestaanden letterlijk een stem gekregen.

3.4 INNOVATIEKRACHT

Naast het agenderend vermogen heeft de sector ook een innovatiefunctie: goede doelen en vermogensfondsen kunnen nieuwe werkwijzen uitproberen zonder afkerig te zijn van risico's. Innovatie is van belang voor het verbeteren van de kwaliteit van de samenleving. Dankzij onderzoek en innovatie kunnen tal van maatschappelijke vraagstukken aangepakt worden, of het nu gaat om armoede, participatie op de arbeidsmarkt, sociale inclusie, gezondheid of duurzaamheid.

Vermogensfondsen kunnen de rol van ondersteuner (via donaties), capaciteitsopbouwer, maar ook die van kraamkamer of *incubator* aannemen (Gouwenberg et al. in: Bekkers et al., 2020: 51). Wanneer vermogensfondsen bereid zijn om risico's te nemen, kunnen zij een broedplaats zijn voor sociale innovatie, sociaal durfkapitaal en transformatie (Van Gendt, 2019). Eerder werd filantropie door Reich al het risicokapitaal van een democratische samenleving genoemd. Hij vindt dat een van de belangrijkste rollen van dit filantropisch kapitaal het financieren van dit 'extra-gouvernementele democratische experimentalisme' is (Janus in: Mair & Nee, 2017:12).

Onderzoek naar de invloed van filantropie op innovatie is overigens zo makkelijk nog niet, aldus Gouwenberg. Maatschappelijke veranderingen komen veelal over een lange periode tot stand en er zijn doorgaans veel actoren bij betrokken (in: De Goede et al. 2018: 113).

Het ITSSOIN-project (Impact of the Third Sector as SOcial INnovation)⁶ onderzoekt de impact van de civil society (*third sector*) en maatschappelijke betrokkenheid op de samenleving, waarbij

verder wordt gekeken dan de economische voordelen of het simpel zorgen voor anderen. De onderzoekers willen weten wat de sector bewerkstelligt waar het gaat om sociale innovatie.

Sociale innovatie wordt gedefinieerd als 'het vermogen van organisaties om nieuwe ideeën, manieren en middelen om dingen te doen te genereren, en om allerlei publieke en sociale problemen te adresseren' (Crepaldi, Rosa, & Pesce, *The Young Foundation in: Anheier, Krlev & Mildenerger, 2019: 10*).

In dit project worden zeven domeinen in negen verschillende Europese landen, waaronder ook Nederland, onder de loep genomen.⁷ De uitkomsten van het onderzoek zijn gepubliceerd in 'Social Innovation: Comparative Perspectives' (2019). In dit boek wordt gesteld dat de derde sector, met name door het stimuleren van burgerbetrokkenheid, het best toegerust is om sociale innovatie te bewerkstelligen en in dit opzicht beter presteert dan bedrijven en overheidsinstellingen.

Sectoroverschrijdende samenwerkingsverbanden vormen hierbij een belangrijke rol. Binnen deze netwerken zijn filantropische organisaties niet alleen zeer betrokken bij de sociale problemen, maar ook heel actief in het uitproberen van nieuwe werkwijzen om die aan te pakken. Daarnaast spelen filantropische instellingen veelal een verbindende rol: zij brengen verschillende actoren samen en betrekken hierbij de doelgroepen (Anheier et al., 2019: 304).

Zo wordt in het rapport het voorbeeld aangehaald van een Rotterdams programma op het gebied van cultuur. Hierin werkten Stichting Kunst Accommodatie Rotterdam (SKAR), de gemeente Rotterdam, diverse fondsen, woningbouwcorporaties, vrijwilligers, buurtbewoners en artiesten samen om in kwetsbare wijken op een bottom-up wijze actieve deelname aan cultuur te stimuleren en gemeenschapsgevoel en sociale cohesie te bevorderen (Anheier et al., 2019: 99-101).

Het onderzoek toont tevens aan dat een sterke civil society met een hoog percentage vrijwilligers en productieve banden met de overheid gunstige voorwaarden vormt voor sociale innovatie (Anheier et al., 2019: 307). De onderzoekers concluderen dat sociale innovatie niet zozeer het resultaat is van gefragmenteerde activiteiten, maar van gecoördineerde initiatieven met meerdere stakeholders die gezamenlijk oplossingen kunnen bieden voor diverse uitdagingen als sociale inclusie, duurzaamheid, gezondheid, voorzieningen voor kwetsbare groepen, werkgelegenheid of leefbare gemeenschappen (Anheier et al., 2019: 320).

Ook het groeiend aantal sociale ondernemingen is, als nieuwe hybride vorm van ondernemerschap en filantropie, een relevante speler op dit terrein en kan, dankzij het 'geduldige' kapitaal van fondsen, belangrijke innovaties ontwikkelen voor de samenleving. Janus: *'We leven in spannende tijden voor sociale innovatie. De sector is booming, met universitaire programma's die snel groeien, steeds meer organisaties die beter gebruik maken van methoden om ideeën te testen en de impact te meten, en een groeiend publiek besef van de essentiële rol die sociale ondernemers spelen bij het innoveren van gedurfde oplossingen. Door innovatie krachtiger te financieren, kan filantropie brandstof leveren om het oplossen van problemen te versnellen. De ernst van de enorme sociale problemen waarmee mensen over de hele wereld worden geconfronteerd, maakt dit tot een dringende missie.'* (Kelly in Mair & Nee (reds.), 2017: 47)

De initiatieven van de Nierstichting en het Longfonds laten bij uitstek zien hoe een ondernemende werkwijze kan leiden tot impactvolle innovaties.

DRAAGBARE KUNSTNIER VERBETERT LEVEN VOOR 2.5 MILJOEN NIERPATIËNTEN

Door het grote tekort aan orgaandonoren zijn veel nierpatiënten aangewezen op dialyse. De Nierstichting ontwikkelt, samen met een groot aantal partners, een draagbare kunstnier waarmee dialyse thuis én op locatie mogelijk wordt. Naast meer vrijheid en een betere kwaliteit van leven is hiermee dagelijkse dialyse voor een grotere groep patiënten mogelijk. In de nabije toekomst betekent dit dat wereldwijd zo'n 2,5 miljoen dialysepatiënten de keuze hebben om te bepalen hoe en waar ze dialyseren, waaronder thuis.

De draagbare kunstnier is een kleinere, lichtere en gebruiksvriendelijke versie van het bestaande hemodialyseapparaat, makkelijk mee te nemen in een koffer. Om deze innovatie zo snel mogelijk te realiseren voor patiënten, heeft de Nierstichting een aparte stichting en een bedrijf opgericht (NeoKidney) om de draagbare kunstnier te ontwikkelen. Dit is vrij ongewoon voor een goed doel, maar wel uniek en innovatief. In deze organisatie werken zij onder andere samen met twee specialistische, internationale partners: het Zwitserse Debiotech en het Singaporese Dialyss. Ook steunen drie grote zorgverzekeraars (CZ, Zilveren Kruis en Menzis) het project. Deze partijen betalen niet alleen mee, ze bereiden ook het zorgconcept én vergoeding van behandelingen met de draagbare kunstnier aan patiënten voor.

Het ideaal van de Nierstichting is om nierziekten in de toekomst te kunnen genezen. Tot het zover is doet de Nierstichting er alles aan om de zorg en behandeling voor de patiënt van nu te optimaliseren, zodat zij kunnen kiezen uit een behandeling die past bij hun leven. Met de draagbare kunstnier maken zij het leven van patiënten die moeten dialyseren om in leven te blijven een stuk aangenamer.

LONGFONDS LANCEERT DIGITAAL PLATFORM VOOR KLACHTEN NA CORONA.

Mensen die ernstig ziek zijn geweest door corona en daarvan nog steeds klachten ondervinden, kunnen met hun vragen terecht op coronalongplein.nl. Op dit digitale patiëntenplein komen informatie, ontmoeting, hulp en onderzoek samen. Het Longfonds krijgt zo een beeld van de medische en psychosociale problemen van (ex) coronapatiënten op de langere termijn.

Al snel werd duidelijk dat, nadat de acute besmetting met corona voorbij was, een grote groep mensen allerlei klachten bleef ondervinden. Omdat er nog niet veel bekend is over de langere termijn gevolgen van het virus, begon het Longfonds meteen met het in beeld brengen van de behoeften en ervaringen van deze nieuwe patiëntengroep. Het coronaplein.nl is een innovatief concept dat uitgaat van de vraag van de (ex) coronapatiënt. Zo kunnen mensen nu en in de toekomst beter geholpen worden. De concrete vragen en problemen van (ex) coronapatiënten zijn richtinggevend voor nieuw wetenschappelijk onderzoek naar de gevolgen van het coronavirus en voor zorg en behandeling. Het Coronalongplein.nl is een samenwerking tussen het Longfonds en de Long Alliantie Nederland (LAN) waar partijen zoals het Longfonds, patiëntenverenigingen, beroepsverenigingen, zorgverzekeraars en bedrijven hun krachten hebben gebundeld.

Zo bleek bijvoorbeeld dat een groot deel van de (ex) coronapatiënten drie maanden na de eerste symptomen van het virus nog ernstige klachten heeft. Uit een eerste peiling via het coronaplein.nl werd een grote 'vergeten groep' coronapatiënten ontdekt. Mensen die thuis

corona hebben doorgemaakt en ook blijvende klachten ontwikkelen. Het Longfonds en LAN vinden het van belang dat er een integrale en innovatieve aanpak van zorg tot stand komt en voert hierover het gesprek met onder andere het ministerie van VWS. Het is van groot belang dat ook deze groep coronapatiënten goed geholpen kan worden. In juni hebben LAN en Longfonds de handreiking voor de zorg: 'Behandeling en begeleiding van post Covid patiënten' overhandigd aan Minister Van Rijn.

De aandacht van de overheid ging in eerste instantie, begrijpelijkerwijs, vooral uit naar het bestrijden van het virus en de zorg voor voldoende IC-bedden. Het Longfonds vraagt nu aandacht voor de grote groep vergeten coronapatiënten die thuis corona heeft doorgemaakt en ook geholpen moet worden.

3.5 SAMENBINDEND VERMOGEN

Veel filantropische instellingen willen de maatschappelijke deelname van (kwetsbare) burgers stimuleren en de sociale cohesie bevorderen. Zij zijn hiervoor goed gepositioneerd door hun onafhankelijkheid en hun plaatsing tussen overheidsorganen en de individuele burgers in. Maatschappelijke organisaties verbinden enerzijds groepen burgers onderling, en anderzijds de burgers met de politiek en de overheid. Zo kunnen ze bijdragen aan cohesie in de samenleving en politieke integratie (Schnabel, Bijl & De Hart, 2008: 65).⁸

Sociale cohesie staat sinds het midden van de jaren negentig op de politieke agenda, onder meer ingegeven door zorgen over zaken als toenemende individualisering, informatisering en immigratie. De overheid wil de sociale cohesie bevorderen en de maatschappelijke deelname van in het bijzonder kwetsbare burgers stimuleren (De Hart, Knol, Maas-de Waal & Roes, 2002: 323). Dit komt recentelijk weer naar voren in het onder auspiciën van het ministerie van Financiën opgestelde rapport 'Naar een inclusieve samenleving. In ons land niemand aan de kant' (2020). Deelname aan de maatschappij is onder meer van belang voor de gezondheid, geeft structuur aan de dag, biedt sociale contacten, geeft zelfvertrouwen en het gevoel nuttig te zijn. Het kan bovendien leiden tot binding binnen groepen en bevordert gelijkwaardige betrekkingen tussen groepen. Als delen van de bevolking stelselmatig minder participeren, gaat dit ten koste van de maatschappelijke samenhang en het functioneren van de democratie. (Ministerie van Financiën, 2020: 6)

Sociale cohesie kan worden omschreven als 'de betrokkenheid van mensen bij elkaar, bij maatschappelijke verbanden en bij de samenleving als geheel'.⁹ De hieraan gekoppelde beleidstheorie is dat sociale cohesie bevordert wordt door de versterking van de sociale infrastructuur.¹⁰ De sociale infrastructuur heeft een formele component (professionele organisaties, diensten en voorzieningen) en een informele component (de bijdrage van burgers - individueel of via het collectieve verband van vrije associaties).

In het rapport 'Zekere banden' (2002) van het Sociaal en Cultureel Planbureau wordt overigens aangemerkt dat sterke interne groepscohesie ook kan leiden tot uitsluiting van andere groepen. Vandaar dat de rol van bruggenbouwer erg belangrijk is. Putnam spreekt in dit verband van samenbindend sociaal kapitaal (bonding) en overbruggend sociaal kapitaal (bridging). *Bonding* verwijst naar de relaties tussen mensen met een vergelijkbare sociale of demografische achtergrond en *bridging* naar het bijeenbrengen van mensen met verschillende sociale of demografische achtergronden. Beide typen van sociaal kapitaal zijn van belang voor de sociale cohesie van een samenleving (De Hart et al., 2002: 17).

Een belangrijke voorwaarde voor sociale cohesie is derhalve dat burgers kunnen deelnemen aan de samenleving. In het voornoemde rapport 'Zekere banden' wordt onderzocht wat mensen ertoe aanzet om deel te nemen aan de samenleving of sociale netwerken en wat die deelname verhindert (De Hart et al. 2002: 12). Wat dat laatste betreft: sommige groepen dreigen deze aansluiting te missen. Denk bijvoorbeeld aan kinderen met ernstige psychische problemen en in slechte opvoedingssituaties, kwetsbare ouderen zonder enige maatschappelijke steun, langdurig werklozen en marginale groepen, zoals dak- en thuislozen en verslaafden (De Hart et al., 2002: 325).

Naast de eerder beschreven tegenkracht heeft de civil society dus ook een samenbindende functie, is het de 'lijm die publieke en particuliere activiteiten op een zodanig verbindt dat het algemene belang wordt versterkt.' Of zoals in het WRR-rapport wordt gesteld: 'Filantropie heeft niet alleen maar een positief effect op het welbevinden van mensen die geven (het zogenaamde *warm glow effect*), maar versterkt de banden tussen mensen en gemeenschappen. Filantropie functioneert als cement van sociale relaties (Komter, Burgers en Engbersen 2000; Van den Brink 2017: 13-20). Geven impliceert immers een bepaalde wederkerigheid en draagt daarmee bij aan maatschappelijke verbinding en 'goed samenleven' (Savater 1998). Deze sociale functie van filantropie versterkt het soort van zorgzame en betrokken samenleving waarin we willen leven' (De Goede et al., 2018: 45).

Er zijn vier hoofdredenen waarom de civil society van belang is voor de sociale cohesie.

Positionering van de civil society

Allereerst door de positionering van de civil society tussen de 'haarvaten van de samenleving' en de organen van de overheid in. Filantropische instellingen zijn zo in staat om een complementaire rol te spelen. Neem bijvoorbeeld de vluchtelingencrisis uit 2015. Waar de overheid zich destijds vooral richtte op asielprocedures, huisvesting en banen, konden filantropische organisaties een belangrijke rol spelen bij het opzetten van buddy-systemen, het proces van sociale activering en arbeidstoeleiding (Van Gendt 2019: 3).

Faciliteren van burgerinitiatief

Ten tweede zijn het schenken aan goede doelen, het lid zijn van een vereniging of een religieuze organisatie, het doen van vrijwilligerswerk belangrijk voor de maatschappelijke participatie en sociale samenhang. In de 'Beleidsvisie op filantropie' (2019) van het ministerie van Justitie en Veiligheid wordt het als volgt verwoord: 'Filantropie geeft ruimte aan burgers om vanuit altruïstische motieven een steentje bij te dragen aan de maatschappij. Dit versterkt de banden tussen mensen en gemeenschappen en bevordert de sociale cohesie.' Daarnaast draagt vrijwilligerswerk bij aan de sociale cohesie doordat het een positieve uitwerking heeft op de ontwikkeling van sociale netwerken, onderling vertrouwen, sociaal kapitaal en wederkerigheid.

Goededoelenorganisaties als bijvoorbeeld het Rode Kruis, Fonds Slachtofferhulp of De Zonnebloem hebben veel baat bij de inzet van vrijwilligers en bieden ook de gelegenheid om vrijwilligerswerk uit te oefenen, wat - zoals in hoofdstuk twee beschreven - allerlei positieve effecten heeft voor de vrijwilliger zelf. Dit geldt eveneens voor de interne toezichthoudende organen, want bij ANBI's zijn de leden van de raden van toezicht en besturen onbezoldigd. Kerken en moskeeën vormen daarnaast belangrijke ontmoetingsplaatsen voor hun gelovigen en dienen tevens als sociale netwerken, waarin onderling steun wordt verleend. En, zoals in hoofdstuk twee al aangegeven, lijkt actieve deelname binnen kerken ook de participatie in de bredere samenleving te bevorderen via lid- en donateurschappen en via vrijwilligerswerk (Schnabel et al., 2008: 411).

In een mobiele, ontzuilde en pluriforme samenleving zijn informele kleinschalige en persoonlijke verbanden eveneens van belang voor vertrouwen en sociale cohesie (Van den Berg, Van Houwelingen, De Hart 2011: 22-23). Met andere woorden ook in 'lichte verbanden', via het lidmaatschap van een kleine groep, komt betrokkenheid bij de maatschappij tot uiting (Van den Berg et al. 2011: 105). Vandaar dat vermogensfondsen in toenemende mate, naast de maatschappelijke initiatieven van officiële organisaties (stichtingen en verenigingen), ook kleinschalige initiatieven van informele groepjes burgers steunen.

Externe gerichtheid en bruggenbouwer

Het is vanuit het oogpunt van sociale cohesie gunstig dat het maatschappelijke middenveld de infrastructuur biedt voor zowel intensieve als luchtige vormen van betrokkenheid en daarbij oog houdt voor externe doelgroepen en de buitenwereld (Schnabel et al., 2008: 86).

Een derde reden is dus dat maatschappelijke organisaties de afgelopen decennia meer naar buiten gericht zijn gaan werken en het publieke debat beïnvloeden. Ze werken meer onderling samen, hebben aandacht voor onderwerpen als diversiteit en transparantie, communiceren via uiteenlopende kanalen met hun achterban en slaan bruggen naar de overheid en het bedrijfsleven. Filantropie bevordert ook de dialoog over maatschappelijke kwesties, waarmee het een tegenkracht vormt tegen polarisatie (Mensink, 2018). Deze externe gerichtheid en functie als bruggenbouwer steunt volgens Schnabel et al. (2008: 85) het beeld van het middenveld als 'leverancier van extern gerichte sociale cohesie'. Daarbij heeft de externe gerichtheid van maatschappelijke organisaties 'geholpen een zekere politieke en sociale samenhang op nationaal niveau te behouden.' (Schnabel et al. 2008: 85).

Meedoen en verbinden

Bovendien richten de activiteiten van die filantropische instellingen zich veelal actief op het bevorderen van maatschappelijke participatie en sociale samenhang. De focus ligt hierbij met name op individuen, groepen en organisaties. Via allerlei vrijwillige activiteiten worden mensen samengebracht die anders misschien langs elkaar heen zouden leven. Denk bijvoorbeeld aan de Burendag van het Oranje Fonds, waarbij burens elkaar ontmoeten en zich samen inzetten voor hun buurt (bonding), of de 'maatjesprojecten', waarbij vrijwilligers aandacht en begeleiding geven aan diverse doelgroepen (bridging). Meedoen aan de samenleving, met name door groepen met een grotere afstand tot de maatschappij (zoals mensen met een beperking, kwetsbare ouderen, analfabeten of dak- en thuislozen), mensen enthousiasmeren om zich als vrijwilliger in te zetten en omzien naar elkaar zijn doelen die veel filantropische organisaties zich stellen. Zo stimuleert het programma 'Lang Leve Kunst' de kunst- en cultuurparticipatie van ouderen in Nederland om de levenskwaliteit van ouderen te verhogen. Dit programma is een voorbeeld van publiek-private samenwerking tussen ouderen- en cultuurfondsen¹¹ en de ministeries van OCW en VWS.¹² Andere voorbeelden die het samenbindend vermogen van fondsen illustreren, zijn de initiatieven van het Oranje Fonds en Stichting het Gehandicapte Kind.

ORANJE FONDS - VRIJWILLIGE ZORG IN HET GEZIN

'WILLEN JULLIE MIJN NIEUWE OPA ZIEN?'

Het Oranje Fonds werkt met behulp van thema-gerichte programma's aan capaciteitsversterking van maatschappelijke organisaties die bijdragen aan sociale verbinding. Het Oranje Fonds geeft hen financiering, kennis en coaching. Met het programma Vrijwillige Zorg in het Gezin versterken we 3 jaar lang 21 organisaties, die met vrijwilligers informele zorg bieden aan gezinnen met een complexe thuissituatie, verspreid over heel Nederland. Deze organisaties hebben binnen het programma innovatieve zorgprojecten doorontwikkeld waarmee in totaal gedurende 3 jaar ruim 1000 kinderen, jongeren en hun gezinnen beter worden ondersteund. Daarnaast zet het programma in op het optimaliseren van de samenwerking tussen informele zorg en formele zorg in de lokale context waarin de organisaties hun werk realiseren. Het programma is, in samenwerking met het Instituut voor Publieke Waarden, ingericht als een lerende omgeving voor zowel de deelnemende organisaties als het Oranje Fonds. De organisaties krijgen beter inzicht in werkzame elementen in de vrijwillige zorg voor kinderen in hun thuissituatie en leren hiervan tijdens regionale en landelijke werksessies waar kennisdelen en het ontsluiten van netwerken centraal staat. De geleerde lessen implementeren zij al tijdens het traject.

Zo vertelde een deelnemende organisatie over de bijzondere band tussen kind en vrijwilliger: "bij een gezin, waar al meerdere professionele hulpverleners actief waren, werd een vrijwilliger ingezet als maatje om te zorgen dat de jongste dochter wat extra aandacht en gezelligheid kreeg. Samen naar de speeltuin, even weg van de zorgen en stress thuis. Zij rende naar haar buurmeisje en zei 'willen jullie mijn nieuwe opa zien?' – waarmee ze aangaf dat juist deze extra steun heel nabij, heel vertrouwd en belangrijk voor haar is. Moeder krijgt zo meer rust en accepteert de professionele zorg beter." Tijdens de corona quarantaine konden veel zorgverleners niet naar de gezinnen toe – maar vrijwilligers hielden overal een oogje in het zeil. Want ook al lijkt dat wat vrijwilligers doen vaak zo gewoon, het is niet vanzelfsprekend om naar elkaar om te zien.

Landelijk deelt het Oranje Fonds de lessen over de vernieuwende aanpakken van vrijwillige zorg in gezinnen door de verhalen van deze organisaties te verspreiden en werkzame principes en dilemma's rond lokale samenwerking te delen met een breder publiek. De succesvolste interventies worden verder uitgewerkt, beschreven en beschikbaar gesteld aan het veld om nog meer kinderen en hun gezinnen te versterken. <https://www.oranjefonds.nl/vrijwillige-zorg-het-gezin>

HET GEHANDICAPTE KIND RICHT 37 'SAMEN NAAR SCHOOL' KLASSEN OP

Duizenden kinderen met een ernstige handicap in Nederland gaan niet naar school. Ze zouden niet leerbaar zijn. Of ze gaan naar een speciale school ver van huis, terwijl andere kinderen elkaar ontmoeten op de school in de buurt. Hierdoor maken kinderen met een handicap nauwelijks vriendjes in hun eigen buurt. Gelukkig zijn er voor hen steeds meer 'Samen naar School' klassen. Speciale kleinschalige klassen binnen een gewone school.

In hun eigen klas krijgen ze onderwijs op maat, met alle zorg die ze nodig hebben. Waar mogelijk doen de kinderen gewoon mee met de andere leerlingen, tijdens het kringgesprek, de muziekles, gym of het speelkwartier. Kinderen met én zonder handicap kunnen in contact met elkaar veel van elkaar leren. Kinderen zonder handicap zien en leren hoe het is om een handicap te hebben en hoe hiermee om te gaan. Andersom worden de kinderen met een handicap uit hun isolement gehaald. Ze worden niet alleen meer geprikkeld, maar kunnen ook meer prikkels aan en groeien daardoor in hun ontwikkeling.

Samen met ouders, onderwijs- of zorgprofessionals, scholen en gemeenten heeft de Stichting het Gehandicapte Kind deze speciale klassen opgericht. Als kinderen met en zonder handicap samen naar school gaan, vinden ze het later ook vanzelfsprekend om samen te leven. Sinds 2011 zijn er 37 van deze klassen ingericht. Het aantal klassen groeit gestaag. Hoewel het nu nog om een beperkt aantal kinderen gaat, is de impact op het kind enorm.

¹ <http://www.gezondheidsfondsen.nl/wordpress/wp-content/uploads/2018/11/SGF-tekent.docx.pdf>

² <https://www.amnesty.nl/actueel/politiecontrole-typhoon-normaalste-zaak-van-de-wereld>

³ <https://www.natuurmonumenten.nl/ontstaansgeschiedenis>

⁴ De overheid faciliteerde dit door de invoering van de zogenaamde 'multiplier'-regeling in de Geefwet, die het mogelijk maakt dat dat giften aan cultuur voor 125 procent mogen worden afgetrokken van de belasting.

⁵ <https://www.dedikkeblauwe.nl/news/nieuw-succes-voor-stoutfonds>

⁶ <http://itssoin.eu/the-project>

⁷ Het Sociaal en Cultureel Planbureau en de Vrije Universiteit (VU) vertegenwoordigen Nederland in dit project.

⁸ Bekkers (2019: 29) stelt in zijn proefschrift vast dat er nog weinig onderzoek is gedaan naar de bijdrage van de civil society aan sociale cohesie. Dat is verrassend omdat juist fondsen, mede door hun onafhankelijke positie, een belangrijke rol spelen in het bijeenbrengen van verschillende partijen en groepen mensen.

⁹ Deze definitie is gebaseerd op die van Paul Schnabel: 'de mate waarin mensen in gedrag en beleving uitdrukking geven aan hun betrokkenheid bij maatschappelijke verbanden in hun persoonlijk leven, als burger in de maatschappij en als lid van de samenleving' (Schnabel in: De Hart, Knol, Maas-de Waal & Roes, 2002: 12).

¹⁰ Engbersen en Sprinkhuizen omschrijven sociale infrastructuur als 'het geheel van organisaties, diensten, voorzieningen en betrekkingen die het mogelijk maken dat mensen in redelijkheid in sociale verbanden (buurten, groepen, netwerken, huishoudens) samen kunnen leven en kunnen participeren in de samenleving' (De Hart et. al: 15).

¹¹ Fonds Sluyterman van Loo, Stichting RCOAK, Fonds voor Cultuurparticipatie, Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA), Prins Bernhard Cultuurfonds (PBCF) en VSBfonds.

¹² Zie voor meer informatie: <https://www.langlevekunst.nl>.

4. CONCLUSIES

Op basis van een inventarisatie en studie van wetenschappelijke literatuur en andere publicaties is in deze verkenning de maatschappelijke waarde van particuliere initiatieven, al dan niet gefaciliteerd door goede doelen, vermogensfondsen of kerken in kaart gebracht. Hieruit blijkt dat deze sector van grote betekenis is en dat de waarde ervan vele malen groter is dan in geld uit te drukken valt. Voor de burgers zelf, voor de organisaties die dit faciliteren en voor de samenleving als geheel. Een (veer)krachtige civil society met bloeiend particulier initiatief bevordert bovendien onderlinge betrokkenheid en is van wezenlijk belang voor de sociale cohesie en pluriformiteit van onze open, democratische samenleving.

Het belang van particulier maatschappelijk initiatief

Vaststaat dat 'goeddoen' ofwel filantropie een belangrijke rol speelt in het leven van individuele burgers. Nederland is een actief en vrijgevig land en de sector die dit organiseert groeit. Volgens het onderzoek 'Geven in Nederland' (2020) werd in 2018 in Nederland in totaal € 5,7 miljard gegeven aan goede doelen. De economische waarde van het vrijwilligerswerk zit hier nog ver boven. Meer dan 80 procent van de huishoudens geeft geld of goederen (gemiddeld: € 308 per jaar) en bijna de helft van de bevolking doet volgens het CBS vrijwilligerswerk. Miljoenen burgers tonen hun maatschappelijke betrokkenheid door bij te dragen aan algemeen nuttige doelen als gezondheid, welzijn, kerk en levensbeschouwing, internationale samenwerking, sport, cultuur, onderwijs en milieu, natuur en dieren.

Veerkracht

Ook in de huidige coronacrisis is het particuliere initiatief springlevend, zo blijkt uit de verzamelde casestudies. De explosie van spontane, vrijwillige burgerinitiatieven getuigt van empathie, gemeenschapszin en solidariteit. Steunpunten van vrijwilligerswerk vervullen hierbij hun coördinerende functie. Vermogensfondsen en goede doelen starten nieuwe projecten of passen hun activiteiten aan om het coronaleed te verzachten en de kerken spelen een belangrijke rol bij het ondersteunen van mensen en tegengaan van sociaal isolement. Zo verbindt het platform #Nietalleen bijvoorbeeld mensen die steun nodig hebben als gevolg van Covid-19 met lokale hulpaanbieders. De crisis toont tevens aan dat goeddoen een 'waarde in zichzelf' heeft. De inzet van burgers voor elkaar is een uitdrukking van onderlinge betrokkenheid en maatschappelijke veerkracht.

Door in actie te komen als donateur, vrijwilliger of als lid van een vereniging geven burgers uiting aan hun maatschappelijke waarden en kunnen zij direct invloed uitoefenen op de kwaliteit van samenleven. Het maatschappelijk middenveld biedt, via goede doelen, vermogensfondsen en kerkelijke instellingen, volop ruimte aan deze burgerbetrokkenheid. De omvang en groei van deze initiatieven hangt af van het maatschappelijk draagvlak en heeft daarmee tevens een signaalfunctie. De sector dient zo voor de overheid ook als de kanarie in de kolenmijn en geeft aan waar de energie en/of zorgen van burgers op dat moment op gericht zijn. Daarmee vervult de sector volgens de studies die zijn aangehaald in deze verkenning een belangrijke rol in het systeem van *checks and balances* in onze democratie.

De maatschappelijke impact van vrijwilligerswerk is veelzijdig. Vrijwilligers zetten zich onder meer in voor mensen, dieren, natuur en cultuur en leveren noodhulp bij rampen. Uit de literatuur blijkt dat vrijwillige inzet van burgers ook van grote waarde is voor henzelf, omdat het bijdraagt

aan hun welzijn, zingeving en zelfredzaamheid. Vrijwillige inzet is tevens van belang voor het ontwikkelen van nieuwe vaardigheden, het vergroten van hun netwerk en kansen op betaald werk. Vrijwilligers voelen zich gelukkiger, hebben meer vertrouwen in de medemens en de politiek en scoren hoger op de persoonlijke welzijnsindex dan degenen die geen vrijwilligerswerk doen. Veel van deze positieve waarden zijn ook van toepassing op het actieve burgerschap. Het actieve burgerschap wordt gekenmerkt door directe solidariteit en door lokaal en praktisch engagement. Buurtbewoners willen bijvoorbeeld hun straat of wijk leefbaarder maken en iets betekenen voor medeburgers.

Het belang van een onafhankelijke civil society

De filantropische sector maakt deel uit van wat de 'civil society' of het maatschappelijk middenveld wordt genoemd. Kenmerkend voor de sector is dat het grootste deel van haar inkomsten uit vrijwillige bijdragen (donaties) komt. Daarnaast is ook de vrijwillige inzet van burgers onontbeerlijk. Deze vergroot de effectiviteit van organisaties, vermindert hun lasten en verschaft hen legitimiteit.

De civil society kan dienen als het cement dat publieke en particuliere activiteiten verbindt op zo'n manier dat het algemeen belang wordt versterkt. Er is meer tussen de individuele burgers en de staat, zo benadrukt ook het manifest 'Er waart een golf van idealisme door Nederland' (2014). En juist deze 'tussenstructuren' zijn volgens de auteurs van dat manifest essentieel voor een vitale democratie. Denk aan goede doelen, vermogensfondsen, kerken en vrijwilligersorganisaties.

Nederland kent een lange traditie van samenwerking tussen de civil society en de overheid om maatschappelijke uitdagingen het hoofd te bieden. Publieke en maatschappelijke organisaties gaan hierbij gezamenlijk concrete projecten aan. Een voorbeeld is het programma 'Eén tegen eenzaamheid' van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS). Met een Nationale Coalitie werken overheid, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties samen om eenzaamheid onder ouderen te verminderen. De civil society pakt ook taken op die de markt en overheid laten liggen en vervult zo een complementaire rol. De sector levert daarnaast relevante bijdragen aan het behalen van de duurzame ontwikkelingsdoelen van de Verenigde Naties.

Agenderend vermogen

Behalve samenwerking, is er ook een traditie van tegenkracht, zo blijkt uit de literatuur. De civil society kan aandacht vragen voor misstanden of voor buitengesloten groepen, minderheden en kwetsbare burgers. Ze vormt op dat moment een tegenkracht die opkomt voor belangen waarvoor de politieke meerderheid (nog) geen oog heeft en vervult daarmee een unieke rol in de open, pluriforme democratie. Een interessant voorbeeld van het agenderend vermogen is dat van de plasticproblematiek. Via pleitbezorging en het aangaan van allianties zorgde Adessium Foundation dat dit onderwerp op de agenda kwam met als resultaat de totstandkoming van de EU Single Use Plastic Directive. Vaak groeit een aanvankelijk omstreden belang uit tot een gevestigd belang. Zo zou het Naardermeer er bijvoorbeeld zonder de inzet van Natuurmonumenten niet meer zijn.

Op andere momenten blijken civil society-organisaties ook een bemiddelende rol te kunnen spelen door een brug slaan tussen conflicterende groepen en podia te bieden die achtergestelde groepen in staat stellen hun stem te laten horen. Bijvoorbeeld bij de vluchtelingencrisis in 2015. De sector bevordert zo de dialoog over maatschappelijke kwesties, waarmee ze een tegenkracht vormt tegen polarisatie.

Innovatiekracht

De sector ontwikkelt daarnaast vaak innovatieve oplossingen, tonen studies aan. Zo wordt filantropisch kapitaal ook wel het 'risicokapitaal van de samenleving' genoemd, omdat fondsen nieuwe werkwijzen kunnen uitproberen en hierbij ook enig risico kunnen nemen. Door innovaties op uiteenlopende terreinen als gezondheid, sociale inclusie of duurzaamheid leveren zij belangrijke bijdragen aan het verbeteren van de kwaliteit van de samenleving. Een van de voorbeelden is het samenwerkingsverband geïnitieerd door de Nierstichting met als gemeenschappelijk doel de ontwikkeling van een draagbare kunstnier.

Samenbindend vermogen

Bij het ontwikkelen van innovatieve oplossingen worden veelal meerdere partijen betrokken. Door haar onafhankelijke positie en de positionering tussen overheid en de 'haarvaten van de samenleving' in, vervult de sector de rol van bruggenbouwer. Goede doelen, vermogensfondsen en kerken richten zich ook vaak actief op het bevorderen van maatschappelijke participatie en sociale samenhang en brengen via allerlei activiteiten mensen samen die anders wellicht langs elkaar heen zouden leven. Zo werkt het Oranje Fonds met behulp van thema-gerichte programma's aan capaciteitsversterking van maatschappelijke organisaties die bijdragen aan sociale verbinding. Met het programma Vrijwillige Zorg in het Gezin versterkt het Oranje Fonds bijvoorbeeld drie jaar lang 21 organisaties, die met vrijwilligers informele zorg bieden aan gezinnen met een complexe thuissituatie, verspreid over heel Nederland.

Deze en andere initiatieven versterken de lokale gemeenschap, vergroten actief burgerschap en dragen bij aan sociale cohesie. Ze zijn daardoor onmisbaar voor een betrokken en zorgzame samenleving.

LITERATUURLIJST

- Anheier, H.K., Krlev, G. & Mildenberger, G. (eds.) (2019, november), *Social Innovation, Comparative Perspectives*, New York: Routledge. https://www.researchgate.net/publication/328874332_Social_Innovation_Comparative_perspectives_Open_Access_New_York_Routledge/download
- Arends, J. & Schmeets, H. (2018, juli) *Vrijwilligerswerk: activiteit, duur en motieven*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek. https://www.cbs.nl/-/media/_pdf/2018/29/2018ep23%20vrijwilligerswerk.pdf
- Arends, J. & Schmeets, H. (2020). *Vrijwilligerswerk en welzijn. Statistische trends*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek. https://www.cbs.nl/-/media/_pdf/2020/08/2020st05-vrijwilligerswerk-en-welzijn_web.pdf
- Bekkers, R.H.F.P. (2019, 6 juni), *De waarde van filantropie*, Rede in verkorte vorm uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar Filantropie aan de faculteit der Sociale Wetenschappen van de Vrije Universiteit Amsterdam. https://renebekkers.files.wordpress.com/2013/04/bekkers_filantropie.pdf
- Bekkers, R.H.F.P. (2013) *De maatschappelijke betekenis van filantropie*. Oratie Vrije Universiteit Amsterdam. https://renebekkers.files.wordpress.com/2013/04/bekkers_filantropie.pdf
- Bekkers, R., Schuyt, Th. & B. Gouwenberg (reds.) (2020) *Geven in Nederland 2020*, Amsterdam: Lenthe.
- Bolwijn, R. (2019, november) Armoede in Nederland. *Onderzoek naar hulpverlening door diaconieën, parochiële caritasinstellingen en andere kerkelijke organisaties in Nederland*. Utrecht: Deelnemende kerken.
- De Boer, N. (2019, februari). *Onderzoek naar actief burgerschap anno nu (en daarna)*. Verkenning in opdracht van de Stichting Actief Burgerschap. Amsterdam: Stichting Actief Burgerschap.
- De Goede, P., Schrijvers, E. & De Visser, M. (red.) (2018), *Filantropie op de grens van overheid en markt*, Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. <https://www.wrr.nl/binaries/wrr/documenten/verkenningen/2018/10/31/verkenning-filantropie-op-de-grens-van-overheid-en-markt/verkenning-40-filantropie-op-de-grens-van-overheid-en-markt-tweede-druk.pdf>
- De Hart, J. & P. Dekker (2015, april). *Religie en vrijwilligerswerk. Het geloof en de werken: achtergrond en onderzoeksvragen*. In: Govert Buijs en Marcel ten Hooven (red.), *Nuchtere betogen over religie: waarheid en verdichting over de publieke rol van godsdiensten*. Budel: Damon, 2015 (301-321). https://www.researchgate.net/publication/275033152_Religie_en_vrijwilligerswerk/link/552fe73b0cf27acb0de84dfc/download
- De Hart, J. (red.), Knol, F., Maas-de Waal, C., Roes, T. (2002), *Zekere banden; Sociale cohesie, leefbaarheid en veiligheid*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau. <https://archieff18.archiefweb.eu/archives/archiefweb/20070613084153/> <https://www.scp.nl/dsresource?objectid=efd71b27-0a98-47ba-8ed2-f07545aaa9f8&type=org>
- De Hart, J. & Van Houwelingen, P. (2018). *Christenen in Nederland: Kerkelijke deelname en christelijke gelovigheid*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau. <https://www.scp.nl/binaries/scp/documenten/publicaties/2018/12/19/christenen-in-nederland/Christenen+in+Nederland.pdf>
- De Wit, A. & Bekkers, R. (2017, april) 'Geven van tijd: vrijwilligerswerk' In: Bekkers, R., Schuyt, Th., & Gouwenberg, B. (reds.), *Geven in Nederland 2017* (p. 157-186), Amsterdam: Lenthe. https://renebekkers.files.wordpress.com/2017/12/dewit_bekkers_17_ginh6.pdf
- De Wit, A. (2018, 30 januari) *Philanthropy in the Welfare State. Why charitable donations do not simply substitute government support*. Amsterdam: Vrije Universiteit (dissertatie).
- De Wit, A. & Van Niekerk, R. (2020, april) 'Geven van tijd' In: Bekkers, R., Schuyt, Th. & Gouwenberg, B. (reds.) *Geven in Nederland 2020* (p. 56 -57), Amsterdam: Lenthe.
- Dekker, P. (2002, 9 juli) *De oplossing van de civil society; Over vrijwillige associaties in tijden van vervagende grenzen*. Rede bij aanvaarding van het ambt van hoogleraar Civil society, globalisering en duurzame ontwikkeling aan de Katholieke Universiteit Brabant. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau. <https://archieff18.archiefweb.eu/archives/archiefweb/20200311130139/> <https://www.scp.nl/dsresource?objectid=775550c2-9e9b-41f4-bf3d-ba3164efe0a0&type=org>

Grootegoed, E., Machielse, A., Tonkens, E., Blonk, L. & Wouters, S. (Universiteit voor Humanistiek) (2018, 1 november). *Aan de andere kant van de schutting. Inspelen op de toenemende vraag naar vrijwillige inzet in het lokale sociaal domein*. Utrecht: Vereniging NOV.

Gouwenberg, B. (2018). *Vermogensfondsen in Nederland. Uit de schaduw in het licht*. Pp. 103-131 in: Peter de Goede, Erik Schrijvers en Marianne de Visser (red.). *Filantropie op de grens van overheid en markt*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. <https://www.wrr.nl/binaries/wrr/documenten/verkenningen/2018/10/31/verkenning-filantropie-op-de-grens-van-overheid-en-markt/verkenning-40-filantropie-op-de-grens-van-overheid-en-markt-tweede-druk.pdf>

Gouwenberg, B., Van Heijningen, F. & Van Niekerk, R. (2020, april) 'Geven door fondsen', In: Bekkers, R., Schuyt, Th. & B. Gouwenberg (reds.) *Geven in Nederland 2020* (p. 50-51), Amsterdam: Lenthe.

Janus, K.K., (2017) 'Innovation Philanthropy'. In: Mair & Nee (eds.) *Reflections on Philanthropy. From the 2017 Philanthropy Innovation Summit. Stanford Social Innovation Review (SSIR)*, (p. 11-14), Stanford PACS, Center for Philanthropy and Civil Society. Stanford: Michael Voss.

Kennedy, J. (2009), Actief burgerschap in Nederland: overpeinzingen van een Amerikaan. In: E. Tonkens, & et al. (editors). *Tussen onderschatten en overvragen: actief burgerschap en activerende organisaties in de wijk (23-29)*. Amsterdam: SUN.

Mair & Nee (eds.) (2017) *Reflections on Philanthropy. From the 2017 Philanthropy Innovation Summit. Stanford Social Innovation Review (SSIR)* Stanford PACS, Center for Philanthropy and Civil Society. Stanford: Michael Voss.

Meijs, L.C.P.M. (red.), (2017) *Filantropie in Nederland*. Den Haag: Stichting Maatschappij en Onderneming.

Meijs, L.C.P.M., & Roza, L. (2009). *De economische waarde van het vrijwilligerswerk door De Zonnebloem* https://www.rsm.nl/fileadmin/Images_NEW/Departments/BSM/Mb/files/Economische_waarde_Zonnebloem_FINAL.pdf

Roza, L. & Meijs, L. (2017) 'Het inzetten van vrijwilligerswerk voor samenleving, organisatie en individu'. In: Meijs, L.C.P.M. (red.), *Filantropie in Nederland*. (p. 50-58) Den Haag: Stichting Maatschappij en Onderneming.

Schnabel, P., Bijl, R. & De Hart, J. (2008, december), *Betrekkelijke betrokkenheid*, Studies in sociale cohesie, Sociaal en Cultureel Rapport 2008, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Schulpen, L., Van Kempen, L & Kinsbergen, S. (juli 2020), *Covid-19: goededoelensector toont veerkracht, maar is bezorgd over toekomst (samenvatting)*, Radboud Universiteit en CBF. <https://www.cbf.nl/uploads/samenvatting-onderzoek-covid-19-juli-2020-cbf-radboud-universiteit.67f843.pdf>

Schuyt, Th. (2017) 'Geven in Nederland; de terugkeer van particulier initiatief in de Nederlandse verzorgingsstaat'. In: Meijs, L.C.P.M. (red.) *Filantropie in Nederland (72-80)*. Den Haag: Stichting Maatschappij en Onderneming.

Schuyt, Th. (2012), *Inleiding in de filantropie en de filantropiewetenschap*. Utrecht: Uitgeverij de Graaff.

Trommel, W. (2018), 'Staat, filantropie en veerkracht. Over gulle gaven en gulzig bestuur'. In: Peter de Goede, Erik Schrijvers en Marianne de Visser (red.). *Filantropie op de grens van overheid en markt*. (p. 241-264) Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.

Van den Berg, E., m.m.v. De Goede, I., (2012, november) *Particuliere Initiatieven in ontwikkelingssamenwerking; Een casestudy naar nieuwe verbanden in de Nederlandse civil society*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau. <https://archieff18.archiefweb.eu/archives/archiefweb/20121127122743/https://www.scp.nl/dsresource?objectid=46b6fc38-5012-4368-a787-966df85e77ae&type=org>

Van den Berg, E., Van Houwelingen, De Hart, J. (2011, 14 maart), *Informeel groepen; Verkenningen van eigentijdse bronnen van sociale cohesie*. <https://archieff18.archiefweb.eu/archives/archiefweb/20200311122650/https://www.scp.nl/dsresource?objectid=0f0e1519-c596-42f1-98f1-e0cbd3e869ff&type=org>

Van der Sar, J. en Visser, R. (2006), *Gratis en waardevol: rol, positie en maatschappelijk rendement van migrantenkerken in Den Haag*. Utrecht: St. Oikos. <https://www.yumpu.com/nl/document/read/8198994/rol-positie-en-maatschappelijk-rendement-van-stichting-oikos>

Van de Wijdeven, T., De Graaf, L. & Hendriks, F. (2013) *Actief burgerschap. Lijnen in de literatuur*. Tilburg: Tilburgse School voor Politiek en Bestuur.

Wennekers, A., Boelhouwer, J., Van Campen, C., Kullberg, J. (2019, 10 september), *De sociale staat van Nederland 2019*; Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau. <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2019/09/10/de-sociale-staat-van-nederland-2019>

Wensink, W. (2018, 6 september), *Verdeeldheid en verbinding; Terugblik op de rol van de civil society bij de komst van vluchtelingen*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau. <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2018/09/06/verdeeldheid-en-verbinding>

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2012). *Vertrouwen in burgers*. Amsterdam: Amsterdam University Press. <https://www.wrr.nl/publicaties/rapporten/2012/05/22/vertrouwen-in-burgers>

Wiepking, P. & Bekkers, R.H.F.P. (2017) *De acht mechanismen achter geefgedrag: Waarom geven mensen geld aan goede doelen?* In: *Filantropie in Nederland*. Meijjs, L. C. P. M. (ed.). Rotterdam: Stichting Maatschappij en Onderneming (p. 81-91).

Overige bronnen:

Bekkers, R.H.F.P. (2018, 12 juli), *Values of Philanthropy*, Toespraak op het ISTR congres. <https://renebekkers.files.wordpress.com/2018/07/values-of-philanthropy.pdf>

Dekker, Sander (2019, 18 oktober). *Beleidsvisie op filantropie*. Brief aan de Tweede Kamer. Den Haag: Ministerie van Justitie en Veiligheid.

De Geus, Mr. A.J (2018, 25 oktober), *Can philanthropy save democracy?*, Rien van Gendt lezing, Den Haag, Geraadpleegd op: https://www.fonds1818.nl/sites/www.fonds1818.nl/files/u5718/rien_van_gendtlezing_2018.pdf

Dijkgraaf, R. , (2019, 8 maart), Foute filantropie en goede goede doelen, *NRC Handelsblad*. Geraadpleegd op: <https://www.nrc.nl/nieuws/2019/03/08/foute-filantropie-en-goede-goede-doelen-a3952604>

Gallup Poll (2018). *The 2018 World's Most Generous Countries Report*.

Gezamenlijke burgerorganisaties (NLZVE, Cooplinc, LVKK, LSA, NCR, Energie Samen, Stichting Lokale Fondsen Nederland, MAEX), *Burgercollectieven: de motor achter sociale innovatie en maatschappelijk rendement!* Position Paper.

Lindhout, R. (2018, 11 juli) De gouden eeuw van de filantropie is begonnen. VU Magazine. Geraadpleegd op: <https://vumagazine.nl/de-gouden-eeuw-van-de-filantropie-is-begonnen>

Ministerie van Financiën, ambtelijke werkgroep Brede maatschappelijke heroverwegingen (2020, 20 april) *Naar een inclusieve samenleving. In ons land, niemand aan de kant. Brede maatschappelijke heroverweging*. Den Haag: Rijksoverheid.

Meijjs, L.C.P.M. (2015, 25 juni) *Eigenwijze filantropen zijn van toegevoegde waarde*, Sociale vraagstukken; wetenschappers & professionals over sociale vraagstukken. Geraadpleegd op: <https://www.socialevraagstukken.nl/eigenwijze-filantropen-zijn-van-toegevoegde-waarde/>

Meijjs, L.C.P.M, Metz, J. & Roza, L. (2013) Vierluik over de waarden van vrijwilligerswerk: 1. Verplichten is slecht voor individuele waarde vrijwilligerswerk. (2013, 30 juli); 2. Wie profiteert van de kostenbesparing. (2013, 31 juli); 3. Beroepskrachten vervangen door vrijwilligers? (2013, 1 augustus); en 4. Vrijwilligerswerk geeft sociale sector legitimiteit (2013, 2 augustus). *Sociale Vraagstukken*. Geraadpleegd op: www.socialevraagstukken.nl

Mensink, W. (2018, 6 september). Botsingen over vluchtelingen: ook dát is de civil society. *Sociale Vraagstukken*. Geraadpleegd op: <https://www.socialevraagstukken.nl/botsingen-over-vluchtelingen-ook-dat-is-de-civil-society/>

Nazarski, Eduard (2020, 23 mei), telefonisch interview met Suzette de Boer.

NOV (2020), *Organiseren van vrijwillige energie: Mensen maken Nederland*. Position Paper.

Postma, D. (2013) *Actief burgerschap en burgerparticipatie*. Geraadpleegd op: <https://www.bodyofknowledgesociaalwerk.nl/pagina/actief-burgerschap-en-burgerparticipatie>

Redactie (2014, 30 september) Nieuw succes voor Stouffonds, *De Dikke Blauwe*. Geraadpleegd op: <https://www.dedikkeblauwe.nl/news/nieuw-succes-voor-stouffonds>

Samenwerkende Brancheorganisaties Filantropie (2015, 15 juli), *SBF-Code Goed Bestuur*. Den Haag: SBF.

Samenwerkende Brancheorganisaties Filantropie (2020, juni), *Geef burgers de ruimte om mee te denken, mee te doen en te geven*. Position Paper.

Schuyt, T. (2016, 23 november) Participeren? We doen niet anders in dit land. *NRC Handelsblad* (Opinie, p. 18)

Schuyt, T. (2017, 9 oktober) Onderwijs en onderzoek zijn een zaak voor alle inwoners van Nederland. Overheidsfinanciering vermindert betrokkenheid van studenten, ouders en bedrijven. *Het Financieele Dagblad*. p. 9.

Schuyt, Th., Mariani, E.E. (reds.) Denktank. (24 april 2014) Manifest: *Er waart een golf van idealisme door Nederland*. Amsterdam: Vrije Universiteit.

Snijders en Smelik, 2020, 16 februari, De toekomst van de democratie ligt bij actieve burgers, *Trouw*. Geraadpleegd op: https://www.trouw.nl/opinie/de-toekomst-van-de-democratie-ligt-bij-actieve-burgers-b59c98d6/?utm_campaign=shared_earned&utm_medium=social&utm_source=copylink

Sonnemans, S. (2020, 28 april). Rotterdammers voelen zich bedreigd door coronacrisis (maar er is ook een lichtpuntje), *Algemeen Dagblad*. Geraadpleegd op: <https://www.ad.nl/rotterdam/rotterdammers-voelen-zich-bedreigd-door-coronacrisis-maar-er-is-ook-een-lichtpuntje-a4222a70/>

Van Gendt, dr. R. (2016, 27 oktober), *Fondsen en samenleving: schuivende panelen*, Rien van Gendtlezing 2016, Den Haag: Fonds 1818. https://www.fonds1818.nl/sites/www.fonds1818.nl/files/u3/rien_van_gendtlezing_-_27_okt_2016_-_fonds_1818.pdf

Van Gendt, dr. R. (2018, 6 juli), 'Can Foundations contribute to social cohesion in Europe', Speech bij de international Conferentie van Humanity in Action, Straatsburg, Frankrijk. Geraadpleegd op: <https://www.dedikkeblauwe.nl/news/van-gendt-vermogensfondsen-europa> En: <https://www.efc.be/blog-post/can-foundations-contribute-to-social-cohesion-in-europe>

Van Gendt, R., (2019, 5 september), *Institutional Philanthropy Trends, Social Context, Distrust and Legitimacy*, Keynote Address Calouste Gulbenkian Foundation, Portugal. <https://content.gulbenkian.pt/wp-content/uploads/2019/09/09164156/Rien-V-Gent-FCG-Speech-September-2019.pdf>

Van Walsum, S. (2017, 17 februari) Hoe de vrijwilliger steeds professioneler wordt. *Volkscrant*. Geraadpleegd op: <https://www.volkscrant.nl/nieuws-achtergrond/hoe-de-vrijwilliger-steeds-professioneler-wordt-bc797583/>

World Economic Forum (2013, januari), *The Future Role of Civil Society* (World Scenario Series), Geneve: World Economic Forum in samenwerking met KPMG International.

BIJLAGE 1: AANPAK

Het doel is van deze verkenning is door middel van gezaghebbend wetenschappelijk onderzoek de (positieve) maatschappelijke waarde van de filantropische sector voor het voetlicht te brengen. Deze verkenning is enerzijds een inventarisatie van die onderzoeken, studies en observaties, en anderzijds een samenvatting van de resultaten van die studies, onderzoek en observaties.

Filantropie wordt gedefinieerd als: bijdragen in de vorm van geld, goederen of tijd (expertise) vrijwillig ter beschikking gesteld door individuen en organisaties waarmee algemeen nuttige doelen worden gesteund.

Omdat het zo'n breed en veelzijdig onderwerp is, is de 'maatschappelijke waarde van filantropie' vertaald en onderverdeeld in zeven deelonderwerpen.

Op het niveau van de maatschappelijk betrokken burgers, oftewel het particulier initiatief, is gekeken naar:

- de waarde van geven (de 'donateur');
- de waarde van vrijwilligerswerk;
- de waarde van actief burgerschap;

Bij deze deelonderwerpen is de betekenis op drie niveaus bekeken: het microniveau (de waarde voor de vrijwilliger, de donateur, de actieve burger), het mesoniveau (de waarde voor filantropische organisaties en vrijwillige associaties) en het macroniveau (de waarde voor de samenleving).

Vervolgens is de civil society als geheel onder de loep genomen en de betekenis hiervan voor een pluriforme democratie:

- het belang van een onafhankelijke civil society;

Hierbij is tevens gekeken naar enkele veelgenoemde rollen die filantropie kan aannemen:

- het agenderend vermogen;
- de innovatiekracht van organisaties;
- het samenbindend vermogen ('bruggenbouwer').

Deskresearch en gesprekken

Voor deze inventarisatie heb ik zowel deskresearch gedaan als gesprekken gevoerd met sleutelpersonen in en kenners van de sector. Omdat de verkenning plaatsvond in coronatijd was het niet mogelijk om instituten en bibliotheken te bezoeken. Gelukkig was veel materiaal online te vinden en kon communicatie via email, telefoon of videoconference gedaan worden.

De vooronderstelling bij de literatuurinventarisatie was dat er veel onderzoek is gedaan naar de hierboven genoemde onderwerpen die als elementen of bouwstenen van het maatschappelijk belang kunnen worden beschouwd. Gaandeweg de inventarisatie bleek dat niet elk onderwerp even intensief is onderzocht. Zo is er bijvoorbeeld over de waarde van vrijwilligerswerk een schat aan informatie te vinden, terwijl naar een onderwerp als het belang van filantropie voor sociale cohesie relatief weinig onderzoek is gedaan.

Bij de gesprekken met deskundigen is tevens gebruik gemaakt van de zogenaamde sneeuwbalmethode, waarbij begonnen is met René Bekkers, die zijn promotieonderzoek over dit

onderwerp deed. Omdat er op het gebied van sociale cohesie beperkt literatuur te vinden was, heb ik vertegenwoordigers van enkele fondsen over dit onderwerp geraadpleegd. Ik ben alle hieronder genoemde personen zeer erkentelijk.

- Aart Jan de Geus, Voorzitter van het college van bestuur van de Bertelsmann Stiftung en bestuurslid van de Goldschmeding Foundation.
- Bea Stalenhoef, Projectadviseur Oranje Fonds.
- Eduard Nazarski, Bestuurslid Goede Doelen Nederland en voormalig Directeur Amnesty International.
- Jan Smelik, Algemeen Coördinator Nederland Zorgt Voor Elkaar (NLZVE).
- Joost van Alkemade, Directeur Vereniging Nederlandse Organisaties Vrijwilligerswerk (NOV).
- Julie Broome, Directeur Ariadne, European Funders for Social Change and Human Rights.
- Lucas Meijs, Hoogleraar strategische filantropie en vrijwilligerswerk, Erasmus Universiteit.
- Michiel de Wilde, Bestuurslid Goldschmeding Foundation.
- Margriet van Diggelen, Impactmanager VSBfonds en Mieke Franssen, Senior adviseur donaties.
- Paul Dekker, Senior wetenschappelijk medewerker van het Sociaal en Cultureel Planbureau en Hoogleraar Civil society aan de Universiteit van Tilburg.
- Philine van Overbeeke, Junior onderzoeker en PhD-student aan de Rotterdam School of Management, Erasmus Universiteit.
- René Bekkers, Hoogleraar Civil Society en Filantropie en Directeur van het Centrum voor Filantropische Studies, Vrije Universiteit.
- Rien van Gendt, Directeur Van Gendt Philanthropy Services, Vice-Chair European Cultural Foundation, Board member Rockefeller Philanthropy Advisors.
- Saskia van den Dool-Gietman, Director of Programs Adessium Foundation
- Theo Schuyt, Visiting Fellow Vrije Universiteit en bijzonder hoogleraar Filantropie en sociale innovatie Universiteit Maastricht.

Praktijkvoorbeelden

Om de theoretische verkenning meer concrete invulling te geven, staat er door het document heen een aantal *best practices*. Ik ben veel dank verschuldigd aan de goede doelen, vermogensfondsen en kerkelijke instellingen voor het aanleveren van de diverse illustratieve programma's en projecten uit hun dagelijkse praktijk.

Klankbordgroep

Tussentijdse bevindingen heb ik gedeeld met de klankbordgroep, bestaande uit directeuren die deelnemen aan het overleg van de Samenwerkende Brancheorganisaties Filantropie (SBF). Zie voor meer informatie over de SBF en de Klankbordgroep Bijlage 2. Ik ben hen zeer erkentelijk voor hun feedback en de hulp bij het aanleveren van de praktijkvoorbeelden.

Uiteraard ben ik ook het bestuur van de SBF, bestaande uit Jan van Berkel (SBF-voorzitter en voorzitter Goede Doelen Nederland), John Bakker (voorzitter CIO) en Ronald van der Giessen, (voorzitter FIN), zeer erkentelijk voor hun betrokkenheid.

Na de literatuurinventarisatie is het meest interessante materiaal bestudeerd en verwerkt, uitmondend in deze eerste rapportage.

Afbakening

Gezien de breedte van het onderwerp, beoogt deze verkenning niet om volledig te zijn, maar eerder om een impressie van de maatschappelijk waarde van filantropie te geven. Bij de literatuurinventarisatie is ervoor gekozen om te focussen op Nederlandse (en bij voorkeur publiek toegankelijke) bronnen over het maatschappelijke belang van de filantropie. Hierbij is specifiek gekeken naar de (positieve) waarde van filantropie voor de Nederlandse samenleving. Hoewel ondernemende vormen van filantropie als impact investeren¹ aan populariteit winnen en ook de rol van het bedrijfsleven op het terrein van de filantropie toeneemt met het maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO), ligt het zwaartepunt van deze studie bij het geven van tijd, geld of goederen voor het steunen van algemeen nuttige doelen.²

¹ Andere vormen zijn: het verstrekken van social impact bonds, leningen of garantiestellingen.

² Uit een verkennend onderzoek naar de maatschappelijke rol opvatting van 65 grote vermogensfondsen blijkt dat het merendeel van de grote vermogensfondsen nog sterk gericht is op de 'klassieke vorm van geven', het verstrekken van donaties (Gouwenberg et al. in Bekkers et al 2020, 51).

BIJLAGE 2 SAMENWERKENDE BRANCHEORGANISATIES FILANTROPIE (SBF)

SBF is een platform dat de gemeenschappelijke belangen behartigt van drie zelfstandige brancheorganisaties (Goede Doelen Nederland, FIN en CIO). Het doel van SBF is het bevorderen van goede randvoorwaarden voor een optimaal functionerende filantropische sector. SBF overlegt met de overheid inzake voorgenomen beleid, wet- en regelgeving en uitvoeringskwesties.

Zie www.sbf-filantropie.nl.

De volgende brancheorganisaties zijn verenigd in de SBF:

Goede Doelen Nederland is de brancheorganisatie van goede doelen. Zij vertegenwoordigt ruim 190 goededoelenorganisaties die actief fondsen werven in Nederland.

Zie: www.goededoelennederland.nl.

Nederland Filantropieland (NLFL) is een kennisinstituut van 267 bestuurders en 130 organisaties die zich met fondsenwerving bezig houden. Begin 2020 heeft Nederland Filantropieland bekend gemaakt dat zij zich aansluit bij Goede Doelen Nederland. **Zie www.nfl.nl.**

Samen zijn bij Goede Doelen Nederland en NLFL meer dan 300 organisaties aangesloten.

Fondsen in Nederland (FIN) is de belangenvereniging van vermogensfondsen. In tegenstelling tot de geldwervende fondsen werven zij in de regel niet, maar besteden uit eigen vermogen aan goede doelen. De FIN telt ongeveer 350 leden. **Zie www.fondsenin nederland.nl.**

Het Interkerkelijk Contact in Overheidszaken (CIO) is een samenwerkingsverband van 29 christelijke kerken en 2 joodse gemeenschappen en behartigt hun gemeenschappelijke belangen bij de (rijks)overheid. **Zie www.cioweb.nl.**

Over de auteur

Drs. Suzette de Boer MSc is zelfstandig adviseur voor non-profit organisaties en vervult daarnaast enkele bestuursfuncties. Ze studeerde (cum laude) af in Culturele Antropologie en Cultural Studies en heeft langjarige ervaring in de filantropische sector. Ze was onder meer programma-directeur voor de Brits-Russische NGO Downside Up, projectadviseur bij Kansfonds en directeur van de FIN, de Vereniging van Fondsen in Nederland. Ook heeft ze in samenwerking met Goede Doelen Nederland en Nationaal Register bijgedragen aan de oprichting van de Stichting Intern Toezicht Goede Doelen.

De leden van de SBF-Klankbordgroep zijn:

- Margreet Plug, Directeur Goede Doelen Nederland, brancheorganisatie van goede doelen
- Marc Petit, (oud) Directeur Nederland Filantropieland en bestuurslid Goede Doelen Nederland
- Jaap Broekhuizen, Secretaris CIO-K, Interkerkelijk Contact in Overheidszaken
- Suzanne Kooij, Secretaris Samenwerkende Brancheorganisaties Filantropie
- Gosse Bosma, Adviseur Schinkelshoek & Verhoog en tevens eerste aanspreekpunt bij deze verkenning.

Tot slot veel dank aan Kyra van der Meulen en Petra Constandse, beiden senior communicatieadviseur Goede Doelen Nederland, voor het meelesen, het opstellen van de Samenvatting en het aanreiken van krantenartikelen en praktijkvoorbeelden.

BIJLAGE 3: DE MAATSCHAPPELIJKE BETEKENIS VAN FILANTROPIE

Bij zijn onderzoeksprogramma naar de waarde van filantropie maakte prof. dr. Bekkers gebruik van het onderstaande schema.

Hij onderscheidt hierbij drie niveaus: het macroniveau, het mesoniveau (filantropische organisaties) en het microniveau (de mensen). Zo krijgen we inzicht in de rol van filantropie in de samenleving, de functie van filantropische organisaties (mesoniveau) en de betekenis voor individuele mensen (microniveau). Zie Tabel 1.¹

Op al deze niveaus heeft filantropie verschillende effecten. De tabel laat verder zien wat filantropie op dit moment waard is (middelste kolom), de waarden waarvan filantropie een uitkomst is (linker kolom) en de gevolgen van filantropie voor waardevolle uitkomsten (rechter kolom).

Tabel 1. De maatschappelijke betekenis van filantropie in 9 verschijningsvormen

Niveau	Betekenis		
	Herkomst: oorzaken	Bestemming: aard & omvang	Effecten: gevolgen
<i>Macro: cultuur en land</i>	Ongelijkheid, cohesie en diversiteit, fiscale wetgeving	Een zorgzame samenleving	Meer cohesie, democratie, ongelijkheid?
<i>Meso: organisaties</i>	Fondsenwerving en transparantie	Goededoelenorganisaties, vermogensfondsen en nonprofits	Professionalisering en samenwerking?
<i>Micro: mensen</i>	Religie en onderwijs, acht mechanismen	Geefgedrag en vrijwilligerswerk door individuen, huishoudens, bedrijven, loterijen en fondsen	Gelukkiger, meer vertrouwen en langer gezond?

¹ Bron: Prof. Dr. R.H.F.P. Bekkers, 'De waarde van filantropie', Rede in verkorte vorm uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar Filantropie aan de faculteit der Sociale Wetenschappen van de Vrije Universiteit Amsterdam op 6 juni 2019.

BIJLAGE 4: OVERZICHT SECTORINITIATIEVEN

1990 – 2000

- Ontstaan van brancheorganisaties Vereniging van Fondsen in Nederland (FIN), Vereniging Fondsenwervende instellingen (VFI vanaf 2015 Goede Doelen Nederland), Nederlands Genootschap Fondsenwerving (NGF) en Instituut voor Sponsoring en Fondsenwerving (ISF)
- Lancering CBF-keur voor fondsenwervende organisaties
- Oprichting bijzondere leerstoel Filantropie aan de VU en start wetenschappelijk onderzoek Geven in Nederland (GIN)

2000 – 2010

- Ontstaan van codes, richtlijnen en opleidingen op het gebied van fondsenwerving
- Inzet op transparantie en betere verantwoording van kosten
- Code Goed Bestuur voor Goede Doelen (Code Wijffels)
- Beloningsregeling voor directeuren van goede doelen
- Vorming van brede samenwerking en oprichting Samenwerkende Brancheorganisaties Filantropie (SBF)
- Begin van Europese samenwerking: European Foundation Centre (EFC), European Fundraising Association (EFA) en Donors and Foundations Networks in Europe (DAFNE)

2010 – 2020

- Convenant met de overheid 'Ruimte voor Geven'
- Inzet op transparantie en verantwoording van resultaten (ANBI Publicatieplicht, SBF Code Goed Bestuur, Toetsing FIN Code Goed Bestuur)
- Lancering CBF Erkenning voor fondsenwervende goede doelen
- Lancering Impact Challenge
- Oprichting Stichting Interne Toezichthouders Goede Doelen (ITGD)

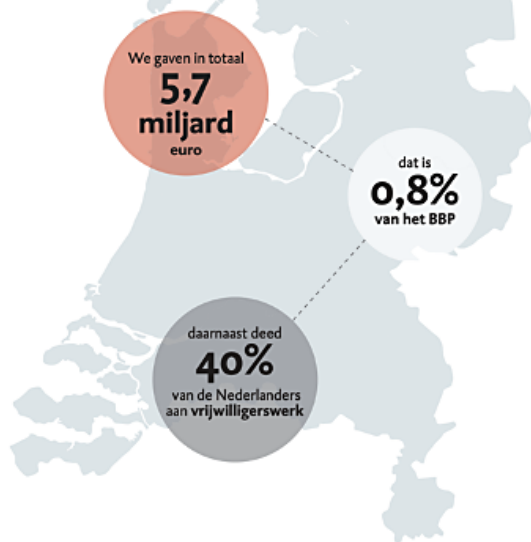
BIJLAGE 5: INFOGRAPHICS GEVEN IN NEDERLAND

‘Geven in Nederland’ (GIN) is een longitudinaal onderzoek dat sinds 1995 het geefgedrag van huishoudens, fondsen, bedrijven en kansspelen in een macro-economische overzicht in beeld brengt.

Het onderzoek wordt elke twee jaar uitgevoerd door het Centrum voor Filantropische Studies aan de Vrije Universiteit van Amsterdam.

Onderstaande infographics komen uit de 12e editie (2020) van GIN over het geefgedrag in het jaar 2018.

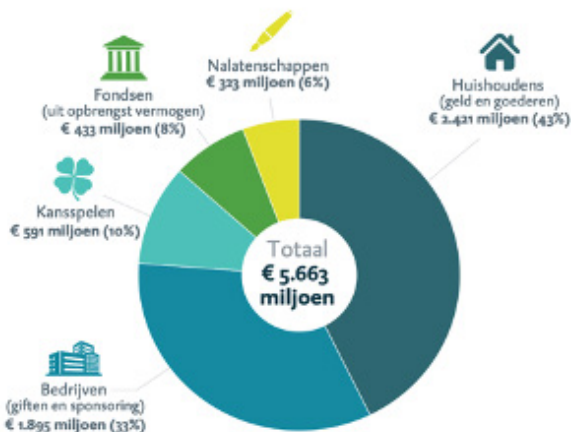
Geven in Nederland 2020

Wie geven er in Nederland?

Huishoudens en bedrijven geven het meest

Bronnen van bijdragen in 2018 in € miljoenen

Grootste bedrag van huishoudens
Huishoudens en bedrijven zijn samen verantwoordelijk voor bijna 80% van de bijdragen aan goede doelen.

Aan welke doelen geven we in Nederland?

We geven het meest aan gezondheid

Begunstigde doelen 2018 in € miljoenen

